

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Silvie Rytířová

Totalitní ideologie
Nacistická a komunistická ideologie – společné znaky a rozdíly

Diplomová práce

Olomouc 2011

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Totalitní ideologie“
vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 13. 9. 2011

*Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé diplomové práce
doc. PhDr. et Mgr. Pavlu Hlavinkovi, PhD. za jeho pomoc, ochotu a vstřícnost.*

Obsah

ÚVOD	5
1 PODSTATY A VÝZNAM IDEOLOGIE	8
1.1. PODSTATY IDEOLOGIE	8
1.2. VÝZNAM IDEOLOGIE	8
1.3. TOTALITARISMUS	11
1.3.1. <i>Totalitní propaganda</i>	14
1.4. AUTORITARISMUS.....	16
2 NACISMUS JAKO KONKRÉTNÍ PŘÍKLAD IDEOLOGIE	18
3 KOMUNISMUS JAKO KONKRÉTNÍ PŘÍKLAD IDEOLOGIE	20
4 KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY NEDEMOKRATICKÝCH REŽIMŮ	22
4.1. KOMUNISTICKÉ RUSKO (SSSR).....	22
4.1.1. <i>Pracovní a koncentrační tábory</i>	25
4.1.2. <i>V. I. Lenin, J. V. Stalin</i>	26
4.2. NACISTICKÁ TŘETÍ ŘÍŠE.....	28
4.2.1. <i>Koncentrační a vyhlazovací tábory</i>	33
4.2.2. <i>Adolf Hitler</i>	35
4.3. FAŠISTICKÁ ITÁLIE	35
4.3.1. <i>Benito Mussolini</i>	38
5 SHRUTÍ A KOMPARECE KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V RUSKU, REŽIMU NACIONALNĚ SOCIALISTICKÉHO V NĚMECKU (FAŠISTICKÉHO REŽIMU V ITÁLII)	39
5.1. KOMPARECE KONCENTRAČNÍCH A VYHLAZOVACÍCH TÁBORŮ V NĚMECKU S PRACOVNÍMI TÁBORY V SOVĚTSKÉM RUSKU	43
5.2. SROVNÁNÍ ČELNÍCH PŘEDSTAVITELŮ KOMUNISMU S PŘEDSTAVITELI FAŠISMU A. HITLEREM A B. MUSSOLINIM	43
6 HOSPODÁŘSTVÍ V KOMUNISTICKÉM SOVĚTSKÉM SVAZU A NACISTICKÉM NĚMECKU ...	46
6.1. HOSPODÁŘSTVÍ NACISTICKÉHO NĚMECKA	46
6.1.1. <i>Nucené práce</i>	50
6.2. HOSPODÁŘSTVÍ SOVĚTSKÉHO SVAZU	53
6.2.1. <i>Válečný komunismus (1918 – 1921)</i>	53
6.2.2. <i>Nová ekonomická politika (NEP)</i>	55
6.2.3. <i>Pětileté plány</i>	56
7 SHRUTÍ RELEVANTNÍCH INFORMACÍ A KOMPARECE HOSPODÁŘSTVÍ NACISTICKÉHO NĚMECKA A KOMUNISTICKÉHO SSSR	59
ZÁVĚR	63
POUŽITÉ ZDROJE	67

Úvod

Ideologie jako soubor myšlenek se snaží zapůsobit na mysl každého jedince, ovlivnit jeho myšlení a chování a postupně začít manipulovat s celým davem – národem či státem. Ideologie ukazují věci „jinak“ a samozřejmě v pozitivním vyjádření. Totalitní ideologie mají v sobě navíc něco mystického, částečně fascinujícího a určitým způsobem přitahujícího. Nabízí velkou a zásadní změnu či určitou revoltu.

Fašismus i komunismus – obě totalitní ideologie – s sebou přinesly výrazné změny a silně se zapsaly do světových dějin, bohužel v tom špatném slova smyslu. Po těchto režimech zůstaly zpustošené země, ztýraný lid a seznamy obětí.

Tématem mé diplomové práce jsou „Totalitní ideologie“. V rámci mé diplomové práce se zaměřím na vysvětlení pojmu a významu ideologií – s důrazem na totalitní ideologie – a těmi jsou komunismus v SSSR a fašismus nacistického Německa.

Mým cílem bude detailně zjistit, zanalyzovat a porovnat vliv obou výše uvedených totalitních režimů na systém a řízení státu, dále na konkrétní projevy totalitního režimu a hlavně se budu věnovat dopadu obou ideologií na hospodářství a ekonomické aspekty daného státu. Pokusím se tyto poznatky kompaktně shrnout. Mám za to, že toto téma, které jsem si pro svou diplomovou práci vybrala, bude do zmíněné problematiky přínosem vzhledem ke skutečnosti, že i přes širokou škálu publikací o komunismu a fašismu se jen malá část tohoto odborného materiálu věnuje ucelenému a stručnému shrnutí, obzvláště co se týče hospodářství a ekonomických jevů, včetně dobových projevů a vzájemné komparaci.

Nebudu se zabývat dějepisnými a zbytečně popisnými událostmi, které jsou dostupné v mnoha vydaných publikacích. Zmíním pouze podstatná fakta, která poslouží k pochopení dále uvedených souvislostí.

Jak již bylo řečeno, zaměřím se na popis projevů obou zmíněných ideologií na fungování a řízení státu v komunistickém Rusku (SSSR), nacistickém Německu a částečně i ve fašistické Itálii. Tomuto bude předcházet nalezení zdrojů a kořenů, ze kterých se totalitní ideologie formovaly. Mým dalším úkolem bude zaměřit se na důsledky a projevy ideologií na hospodářskou situaci v nacistickém Německu a komunistickém Sovětském svazu. Po analýze dojde ke srovnání.

Informace budu čerpat z děl a publikací politických a sociologických teoretiků, dějepisců a filozofů. Využiji jak primárních, sekundárních, částečně internetových a cizojazyčných dostupných zdrojů.

V práci využiji metodu historické analýzy vývoje názorů na daný jev. Jako základní myšlenkové operace jsem použila metodu hypoteticko-deduktivní, včetně syntézy a generalizace, dále kritickou analýzu odborného textu a interpretaci dostupných statistických dat.

Chci nalézt odpověď na otázku, zda nástupem totalitní ideologie k moci došlo ke splnění proklamovaných cílů a plánů – obzvláště v hospodářské rovině? A pokud ano, tak v jaké míře?

Má práce bude členěna do osmi stěžejních kapitol.

První kapitola bude věnována problematice ideologií - podstatě a významu ideologie jako takové a jejím projevům. Zaměřím se na díla autorů, zabývajících se tímto tématem, přejdu od neutrálního pojetí ideologických myšlenek Desstutta de Tracyho k pozitivnímu vnímání pojmu ideologie V.I. Leninem, kdy „každá třída má právo mít svou ideologii“, jež může být pravdivá, stejně tak i lživá. Také věnuji pozornost Marxovu negativnímu povědomí o ideologii, jež má dle jeho mínění za následek „zkreslenou realitu“.

Ve druhé kapitole se zaměřím na nacismus, jeho kořeny a projevy a na tvorbu autorů, Nietzscheho a Darwina, tvůrce publikací s jistou „třídící metodikou lidského pokolení“ – jež v té době bylo možná pouze nevinným „sortováním“ a v budoucnu bylo neprávem spojováno s nacismem a rasismem. Dále se budu věnovat Gobineauovou teorií o nerovnosti ras a jeho označením Židů jako škůdců společnosti, která vyvrcholila v silný nacionalismus ve věhlasném odkazu Adolfa Hitlera, který hlásá otevřeně rasismus bez sebemenších skrupulí.

Ve třetí kapitole se soustředím na komunismus - první myšlenky a původ, na anglického T. Mora a jeho potřebu eliminace sociální nerovnosti mezi lidmi, přes francouzského osvícence Rousseaua, až po K. Marxe, který dal socialismu a myšlenkám s ním spojeným určitý řád a jistě ucelenou strukturu. Ve druhé i ve třetí kapitole se kromě výše uvedeného zaměřím i na relevantní fakta potřebná pro další srozumitelnější orientaci v následné problematice mé diplomové práce.

Čtvrtá kapitola bude určena konkrétním podobám a projevům těchto ideologií – v Německu za vlády Hitlera, v SSSR za Lenina a Stalina, a konečně v Mussoliniho Itálii. V další kapitole se budu věnovat vzájemné komparaci obou zmíněných režimů.

Šestá a sedmá kapitola jsou z mého pohledu stěžejní. Zaměřím se na změny, důsledky a projevy těchto dvou totalitních ideologií – komunismu a fašismu - v hospodářství a ekonomické situaci daných dvou států – nacistického Německa a komunistického SSSR – včetně vzájemného srovnání, v čem jsou uvedené znaky shodné a v čem se naopak liší. Také chci odpovědět na otázku, jak je vůbec možné, že se tyto „extremistické režimy“ ujaly moci?

Co vlastně slibovaly v rámci svých kampaní? A v neposlední řadě určím, zda se jim deklarované sliby a vize podařilo splnit či ne.

1 Podstata a význam ideologie

1.1. Podstata ideologie

O ideologii se hovoří, jako o specifickém způsobu poznávání reality, která je ovšem zatížena určitou mírou zkreslení. Zkráceně představuje osvojení si světa, v podobě schémat a představ, které byly vykonstruovány určitými preferovanými hodnotami subjektů. Za subjekty jsou považovány sociální skupiny lišící se strukturou hodnot, jež považují za pravdivé, správné a historicky perspektivní.¹

Většina autorů pak definuje ideologie nejen jako souhrn idejí, ale také jako sociální program.

Ráda bych zde uvedla alespoň dvě ze spousty dostupných definic:

- dle A. Heywooda: „...soubor idejí, kterými člověk postuluje, vysvětluje a zdůvodňuje cíle a prostředky organizovaných sociálních akcí, bez ohledu na to, zda se tyto snaží zachovat, změnit, svrhnout či přebudovat daný společenský řád...“
- V. Prorok a M. Lupták vidí ideologii jako: „...souhrn představ, názorů a teorií, které si vytváří sociální skupina o sobě, o svém postavení ve společnosti, o svých cílech a prostředcích jejich dosažení, a který se stává impulsem pro její prakticko-politickou činnost, vedoucí k udržení, modifikaci či úplné změně společenskopolitického řádu...“

1.2. Význam ideologie

Pojem ideologie vznikl v průběhu Velké francouzské revoluce. Poprvé byl tento název použit Destuttem de Tracym², který pojmenoval takto novou „vědu o idejích“. Za prvé mohou ideologie vyjadřovat nebo označovat soubory politických idejí neboli tzv. –ismy (např. liberalismus, konzervatismus, socialismus, komunismus, nacionalismus, fašismus atd.) a za druhé mohou „propůjčovat“ význam něčemu dogmatickému či až extrémnímu.³ Hlavní ideologie se vyvinuly jako protichůdné reakce na proces modernizace.

Ideologie vysvětlují, jak funguje nebo jak by měla společnost fungovat. Jsou orientované na akci. V podstatě inspirují a vedou společenské skupiny k podniknutí „organizované společenské akce“. Např. konzervatismus varuje před změnami, snaží se obhajovat a zachovat tradiční společenský řád, naopak socialisté zase tvrdí, že kapitalismus je

¹ Prorok, V.: *Politologie*, s. 80 - 81.

² Destutt de Tracy propůjčil ideologiím spíše neutrální význam, hanlivý význam „získaly“ až později.

³ Balík, S., Kubát, M. : *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 95 - 96.

pouze další třídní společností, navíc založenou na nespravedlivých základech. Komunismus, fašismus a také anarchismus obhajují revoluci a chtějí svrhnout stávající společenský řád. Pro socialismus není zásadní myšlenka svobody či rovnoprávnosti, ale spíše sociální kontext, který s sebou přináší nástup industrialismu, a tím i zrození proletariátu a jeho postupnou emancipaci. Socialismus představuje široký ideologický proud, tzn. z jedné strany umírněnou a tolerantní sociálně-demokratickou verzi a z druhé strany radikální až dogmatickou odnož - *komunismus*.⁴

Podle K. Marxe⁵ má ideologie negativní a kritický význam. „Ideologické“ ideje považuje za falešné – zkreslující realitu. Odhalují společenské protiklady, jsou označovány jako „vědecké“. Ideologie plní i důležitou sociální funkci. Při skrývání třídního vykořisťování a útlaku podporuje zájmy „vládnoucí třídy“. Marxisté jako Lenin a Gramsci přišli s „pozitivní představou ideologie“. Každá společenská třída má svou vlastní ideologii, takže je možné vidět „proletářskou ideologii“ i „buržoazní ideologii“. Mohou být pravdivé či nepravdivé, správné či klamné. Na základě tohoto se ztrácí „kritické ostří“ Marxova⁶ přístupu, tj. rozlišování mezi „ideologií“ a „vědou“.⁷⁸

H. Arendtová se drží stanoviska, že v každé ideologii jsou přítomny prvky totalitarismu, které se stanou aktivními až teprve v totalitní společnosti. Komunismus a rasismus nejsou o nic horší oproti ostatním ideologiím, ale tím, že právě tyto ideologie sehrály v totalitních režimech rozhodující roli, stala se jejich zkušenost zkušeností plně funkční.

Ideologické myšlení by mělo vykazovat tři základní rysy:

- ideologie nikdy neobjasňuje přítomnost, ale vždy to, co by mělo nastat, či vzniknout nebo naopak pominout,
- ideologie není spjata s realitou a sama se považuje za více než reálnější,
- ideologie je projevem dedukce, tj. zkušenost z výchozí premisy.⁹

Podle Malcolma B. Hamiltona se na definici konceptu ideologie spolupodílejí následující prvky:

1. Sestává z idejí, věr, pojetí a postojů, je pro společnost přesvědčivá.

⁴ Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 18.

⁵ Marx s Engelsem rozdělili své učení do 4 základních fází, prvním krokem byla cesta k socialismu, poté k socialistické epoše, která by vyvrcholila v cestu ke komunismu - a ta měla být završena samotným komunismem.

⁶ Marxův vynález pojmu „buržoazie“ poskytl základ všem revolučním hnutím, ať šlo o nacionalistický fašismus či internacionalistický komunismus.

⁷ Heywood, A. *Politické ideologie*, s.14 - 15.

⁸ Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 16.

⁹ Tamtéž, s. 46.

2. Je spjata s určitou skupinou, třídou či kolektivem, který se nachází vevnitř širší společnosti.
3. Obsahuje skutečná tvrzení nebo tvrzení, která jsou „diktována“ jako reálná.
4. Je vášnivě udržována a argumentačně a důkazně uzavřena.
5. Obsahuje falešná či deformovaná tvrzení nebo tvrzení, která nejsou ověřena nebo jsou neověřitelná, tj. bez jakýkoliv důkazů.
6. Usiluje o provedení sociální změny – radikálně a náhle, tj. revolučně apod..¹⁰

Celou epochu, začínající Marxem a Engelsem, trvající až do nedávné minulosti je možné označit jako „věk ideologií“. Ideologie k sobě působily navzájem, jedna vylučovala druhou, druhá popírala třetí, třetí tolerovala čtvrtou apod.. Jisté anomálie a odbočení je vedly ke světovým válkám a totalitním režimům, kde dané ideologie chtěly eliminovat ideologie konkurenční. Proto dělíme ideologie na dva typy: ideologie, jež jsou *uzavřené*, tj. pro společnost totalizující a ideologie, které jsou *otevřené*, tzn. ty, které umožňují existenci i ideologií konkurenčních, či dokonce protikladných ideologií. Příkladem tzv. uzavřených může být fašismus, komunismus nebo náboženský fundamentalismus. K druhému typu, tzn. otevřeným ideologiím řadíme liberalismus, konzervatismus či některé „slabé“ ideologie jako je např. enviromentalismus [který je pouze doplňkem zabývajícím se jedním aspektem politiky].¹¹

Problémem zůstává, že často jsou otevřené „demokratické“ ideologie zaměňovány s těmi uzavřenými, a to z důvodu, že pro oba typy se používá stejný pojem.¹²

Budoucnost ideologií spočívá právě v tom, že je třeba od sebe odlišit ideologie demokratické od ideologií nedemokratických, tzn. že demokratické dopředu nejsou zahrnuty. Zástupci skupiny demokratických idejí se samozřejmě snaží o prosazení svých zájmů, stejně tak i svého pohledu na svět - jsou to přece jen ideologie, jenže ve sporných a kolizních situacích se snaží s konkurenčními ideologiemi najít společná řešení či dojít ke společnému konsenzu.

Podle P. Šaradína se ideologie dělí na tři zásadní skupiny: ideologie *neutrální*, *pozitivní* a *negativní*. Co se týče definic jednotlivých skupin, není možná shodná definice pro všechny tři výše uvedené skupiny. Z logiky věci tudíž vyplývá, že pro skupinu neutrální a

¹⁰ Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 53 - 54.

¹¹ Tamtéž, s. 62.

¹² Tamtéž, s. 74.

pozitivní lze dospět ke společné definici, pro skupinu negativní budeme používat definici jinou.

Neutrálně-pozitivní definice:

Ideologie je systém kolektivního udržování idejí, věr a postojů, jež obhajují jistý model sociálních vztahů a uspořádání, který je zároveň cílem, anebo systém zaměřený na ospravedlnění určitého modelu chování, který se své návrhy snaží zavádět, realizovat, uskutečňovat nebo udržovat. Ideologie je funkcionalizací mocenských vztahů a slouží jako záruka zřetelného vývoje a emancipace společnosti (tato definice je doplnění Hamiltonovy a Schwartzmantelovy definice).

Negativní definice:

Ideologie je souhrnným označením pro upravená a hotová myšlenková schémata, která nejsou ovlivnitelná žádnou novou zkušeností. Ideologie je dogmatickým, uzavřeným systémem, který je udržován kolektivním úsilím za účelem pouhého získání nebo obhajoby stávající mocenské konfigurace. (zde mluvíme o doplněné a upravené definice dle Adlera).¹³

Na závěr prakticky vzato „ideologie má zajišťovat teorii, politika zase praxi“. Ideologie nás informuje o celkovém smýšlení všech zúčastněných hráčů a politika nám dává znát, jak hra skutečně probíhá. Politika se věnuje rozhodnutím a strategiím, ideologie zase idejím. Ve druhé světové válce proti sobě nastoupily v podstatě tři velké ideologické skupiny či tábory – fašismus, komunismus a liberální demokracie - fašistický tábor v Itálii založený Mussolinim, poháněný v Německu nacistickým režimem a v Rusku se prosadil zase komunismus.¹⁴

1.3. Totalitarismus

Komunismus spolu s fašismem náleží mezi *ideologie totalitní* neboli *totalitarismy*, které si níže přiblížíme. Podle V. Čermáka se rozdíl mezi fungováním komunismu, fašismu a [a německé odnože - nacismu] stírají. Z historického hlediska představuje komunismus ve srovnání s fašismem vyšší stupeň vývoje. Teorie totalitního státu se ve fašistickém Německu opírala o rasismus, v Mussoliniho Itálii o čistý etatismus, tj. snahu o zasahování států do všech oblastí fungování země. U fašismu v Německu jde o princip národa a rasistickou doktrínu, u komunismu mluvíme o doktríně založené na pojmu třídy.¹⁵ Totalitarismus je

¹³ Šaradín, P.: *Historické proměny pojmu ideologie*, s. 76, 80.

¹⁴ Rabies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, s. 56 - 57.

¹⁵ Furet, F, Besancon, A.: *Komunismus a fašismus*, s. 42 - 43.

system velmi lstivý a jeho pravá tvář se objevuje až v momentě, kdy je veškerá moc, která by jej mohla ohrozit, zcela eliminována a totalitarismus se neutkává se svým nepřítelem.¹⁶

Italský totalitarismus byl vnitřně členitější, neomezoval tolik společenský a politický prostor, nebyl tolik nacionální a rasistický, nebyl vystaven vnitřním tlakům jako německý nacismus, protože Itálie nepatřila k poraženým mocnostem, a italský totalitarismus byl více nakloněn mezinárodním kompromisům a konsensu.

Historicky měly komunistický i fašistický totalitarismus odlišnou výchozí polohu, rozpad v Evropě nebyl tak velký, jako v Rusku. Společnost i instituce v Evropě nebyly „tak na dně“.¹⁷

Totalitarismus v jeho základní podobě vyprodukovala meziválečná doba. Ztotožňoval konflikt s demokracií, ale také spor mezi komunismem a fašismem, především pak s německým nacismem. Obavy z komunismu formovaly fašismus¹⁸ a obavy z úspěchů nacistů působily na komunisty.¹⁹

Umírnění komunisté²⁰ ve své podstatě „fandili“ více demokracii a demokratickým myšlenkám než nacistická ideologie. Důvodem bylo, že si prožili *staré carské samoděržaví*.²¹ Ovšem s příchodem radikálnějších bolševiků a bolševického totalitarismu byl demokratický náznak potlačen. Rozhodujícím prvkem bolševického totalitarismu je spojení politického monopolu vládnoucí strany spolu s se státním monopolem hospodářské činnosti.²²

Podle amerických politologů, Carla Joachima Friedricha a Zbigniewa Brzezinského, kteří pocházejí ze zemí, které měly zkušenost s totalitními režimy, se totalitarismus [totalitní režim] vyznačuje těmito hlavními rysy:

1. Existuje ideologie, kterou používá vládnoucí vrstva a která musí být všeobecně přijata (jde o oficiální doktrínu, která zahrnuje všechny životně důležité oblasti lidského fungování).

¹⁶ Balík, S., Kubát, M. : *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 26 - 27.

¹⁷ Reiman, M.: *O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí*, s. 47 - 49.

¹⁸ Obě ideologie, komunismus i fašismus, se staví proti sobě, aby se právě tímto nepřátelstvím navzájem posilovaly: komunističtí žijí svou vírou antifašismem a fašisti zase antikomunismem, podle Kolakowského: „...*Komunismus byl nemanželským, přímo bastardním potomkem osvícenství a nacismus nemanželským potomkem romantismu*“.

¹⁹ To neodporovalo tomu, aby Hitler se Stalinem uzavřeli v roce 1939 Pakt o neútočení, jež umožnil Hitlerovi útok proti Polsku, následná dohoda rozdělila východní část střední Evropy mezi Německo a SSSR - to vedlo k sovětské anexi Pobaltí a řady jiných území.

²⁰ Rozpolcenost komunistických postojů se více projevila poté, co se v Německu ujali moci nacisté a samozřejmě po vypuknutí německo-sovětské války, kdy dokonce SSSR nabádal k obnově demokratického zřízení v některých evropských státech a doporučil komunistům, aby spolupracovali s ostatními politickými stranami, které byly antifašistické.

²¹ Absolutní moc panovníka (cara) – jeho vůle je zákonem.

²² Reiman, M.: *O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí*, s. 45.

2. Funguje pouze jediná politická strana většinou s jediným vůdcem, resp. mužem. Je nadřizena státní byrokracii. Pojetí práva a spravedlnosti je podřízeno stranickému zájmu. Jakýkoliv odpor nebo nesouhlas s vládnoucí stranou je tvrdě trestán.
3. Strana má absolutní kontrolu nad armádou, nad výrobou a využíváním válečných zbraní.
4. Tisk, rozhlas a televize jsou prostředky masové komunikace jsou taktéž pod státní kontrolou.
5. Existuje státní policie jako kontrolní orgán, užívá teroristických postupů a je jedna z nejmocnějších státních složek. Tajná policie a stranická kontrola je zaměřena nejen proti domnělým „nepřátelům režimu“, ale i určeným sociálním skupinám.
6. Kontrolované hospodářství zcela podléhá centrálnímu plánování a řízení.^{23,24}

Hannah Arendtová přichází s poněkud odlišným pohledem na totalitarismus. Podle jejího názoru se vládcové nesoustředí pouze na výkon moci, ale snaží se hlavně o vytvoření tzv. nového člověka, který bude naprosto oddaný státu.

Kromě výše uvedeného je pro totalitarismus charakterická aktivní účast občanů na veřejném dění. Zpočátku se tato aktivita soustředí na vybíjení příznivců a všeho, co by souviselo se starým pořádkem, poté navazuje aktivismem soustředěným na hledání a budování nového směru. Pro všechny totalitní společnosti je charakterický veřejný teror a strach. Ačkoliv vyžadují aktivismus, nakonec vzbuzují v dané společnosti lhostejnost.²⁵

Wolfgang Uwe Friedrich rozdělil totalitní řády - režimy na tyto tři kategorie:

- *teroristické*
- *byrokratické*
- *teokratické*

Mezi *teroristické řadíme* např. Sovětský svaz za Lenina a Stalina, Mao Ce-Tungovu Čínu, Rumunsko za Ceauseska, Španělsko v letech 1937-1938 a bezesporu německou Třetí říši. Do kategorie *byrokratických totalitních režimů* náleží komunistické režimy po Stalinově smrti a Čína od smrti Mao Ce-Tunga do dnešních dnů. Potřeba existence třetí kategorie – *teokratické totalitní režimy* - je spojena s expanzí islámského fundamentalismu. Neodmyslitelná úloha je podřízena tzv. Božímu právu – šarija.²⁶

²³ Balík, S., Kubát, M. : *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 36 - 37.

²⁴ Křížkovský, L. *Dějiny myšlení o státě*, s. 290 - 291.

²⁵ Balík, S., Kubát, M. : *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 42 - 43.

²⁶ Tamtéž, s. 45.

Dle mého názoru je dalším příkladem totalitarismu Albánie pod vedením Envera Hodži.

Pro totalitní diktaturu je příznačné, že je připravena či se pokouší připravit na vojenskou agresi s cílem podmanit si jiná území - získat levné pracovní síly a nerostné suroviny.²⁷ Revoluční strany, jež dospěly k totalitarismu, mají společné rysy: rozsah ambicí, radikalismus postojů a extremismus prostředků.²⁸

1.3.1. Totalitní propaganda

V totalitních režimech je třeba přitáhnout masy účinnou zbraní – propagandou. V podmínkách svobody názoru je třeba veřejnost získat humánní formou, ale tam, kde má totalitarismus absolutní moc, nahradí propagandu. Tzv. indoktrinace a násilí se již neužívá k zastrašování lidí, ale spíše za účelem „dodávání zdání reality svým účelovým lžím“. Např. prohlásí, že nezaměstnanost neexistuje a jako součást své propagandy zruší podpory v nezaměstnanosti. Dalším příkladem mohou být únosy plavovlasých modrookých dětí nacisty, které byli deklarovány jako „záchrana germánské krve“.

Podstatným momentem propagandy je, že její nutnost ve společnosti je vždy diktována okolním světem. Hnutí ve skutečnosti indoktrinují, což je spojeno se stupňujícím se terorem. Tam, kde „vláda totalitního teroru“ dosáhla své dokonalosti, propaganda zcela mizí.

Lidé touží po srozumitelném a objasněném světě. Totalitní ideologie se dostává svými nepravdami a lživými výroky do velkého rozporu se zdravým rozumem. Např. učiněná „doznání“ [jasně vykonstruovaná] opozice v SSSR jsou sice veřejností chápána jako nesmyslná, nemožná „pozřít“ zdravým rozumem, ale veřejnost ze své podstaty potřebuje přeměnit určitý chaos na pro ně jasný konzistentní řád, a vše bez námitek přijímá! Než totalitní režim uchvátí širokou veřejnost, vymýšlí lživý svět, jež je pro lid mnohem přijatelnější a příjemnější než ten svět reálný - totalitní propaganda odloučí reálný svět od toho vymyšleného.

Skutečným cílem totalitní propagandy je shromáždění moci bez užití většího násilí. Diktátoři použijí prvky reality, které se dají ověřit zobecněnými zkušenostmi, které ovšem není možné již individuálně kontrolovat – bezmocní Židé se vyvražďují, ale je neustále poukazováno na jejich moc. V SSSR jde zase o světové spiknutí trockistů, i přes jejich likvidaci a zavraždění samotného Trockého.

²⁷ Křížkovský, L.: *Dějiny myšlení o státě*, s. 292.

²⁸ Aron, R.: *Demokracie a totalitarismus*, s. 159.

Souhrnně vzato, propaganda je nejdůležitějším nástrojem totalitarismu ve styku s netotalitním světem.

Teror, jako doplněk propagandy, hrál mnohem větší roli v nacismu než v komunistickém světě. Teror vůči opozici byl větší a ke svým zločinným akcím se nacisté veřejně přiznávali a neomlouvali se za ně.²⁹ Nešlo o přímou hrozbu, totalitní propaganda spočívala v jakémsi zastrásování veřejnosti, pokud nebude dbát nacistického učení.

Hitler měl v úmyslu svým výrokem, že Židé ovládají bolševismus a bolševici mají svou mocnost na Východě³⁰, naznačit, že je třeba „zamířit“ na Východ, a v podstatě jedním úderem zasáhnout Židy i bolševiky, a zároveň Němcům zaříditi nový životní prostor.³¹

Komunistická propaganda vyhrožovala veřejnosti, že je velké riziko „zaostávat za dobou“, naopak od nacistů, kteří upozorňovali na zákony života a upadání árijské krve. V obou případech byl důraz kladem na „vědeckost“ těchto tvrzení. Šlo o vědecké prorokování a odvolání se na budoucnost, jež ukáže opodstatněnost jejich současných tvrzení.³² Forma neomylné předpovědi se stala důležitější než její obsah – hlavně se nikdy nesmí připustit omyl!³³

Pro oba režimy je charakteristický propagandistický efekt neomylnosti, tj. diktátoři si zvykli oznamovat své záměry formou proroctví. Likvidace určitých nepohodlných skupin je nutná součást historického procesu, která by se stejně nějakým způsobem udála. Poprava nepohodlných osob je v podstatě pouze vhodné alibi pro to, co bylo stejně předpovězeno. Nezáleželo na tom, zda „zákony dějin“ přinášejí „zánik“ sociálních tříd nebo zda „zákony přírody“ vyhlazují Židy, východní národy nebo duševně nemocné – stejně žádné uvedené skupiny nejsou schopny „dlouhodobějšího“ života.

S diktátorem není možné se přit o pravdivosti či nepravdivosti jeho tvrzení.

Nacisté se vyžívali v legendách a dodání negativního „tajemna“³⁴ např. o Židech, zatímco bolševici operovali často termínem „spiknutí“. Specialitou nacistické propagandy bylo těžit z touhy po konzistenci, u bolševiků šlo o demonstraci dopadu na jednotlivého člověka z mas.³⁵ Zvláštností bolševické propagandy bylo vynucené „doznání“, naopak u

²⁹ Obyvatelstvu to zcela jasně ukázalo, že je mnohem „bezpečnější“ být členem nacistické organizace.

³⁰ Hitler ze začátku své politické kariéry skrýval některé své expanzivní plány, chtěl s nimi vyrukovat v pravý čas, tak aby své příznivce neodradil hned v počátku.

³¹ Seibt, F.: *Ta stará ošklivá melodie*, s. 180.

³² Vymaňovali argument z možnosti přítomné kontroly.

³³ Nacisté, ke konci války, neváhali použít další prostředky k tomu, aby zkáza Německa byla co nejhorší, tak aby se potvrdila jejich teorie, že pokud Německo prohraje válku, bude totálně zničeno.

³⁴ Jak již bylo řečeno, Hitler vinil Židy z úpadku ekonomiky v Německu, protože zastávali prominentní postavení a hráli důležitou roli ve společnosti.

³⁵ Arendt, H. *Původ totalitarismu* I.-III., s. 473 - 487.

nacistů zase legalizace zločinů zpětně na základě zpětně působících zákonů, které byly stvořeny „vůdcem“.

Oba totalitní režimy dohledávaly „rodokmen“ jednotlivce – pokud chtěl někdo vstoupit do NSDAP musel doložit svůj rodokmen, kde nefigurovala „ani kapka židovské krve“, stejně tak u komunistů bylo zapotřebí mít „čistý třídní původ proletáře“.

Obě propagandy „slibovaly“ tyto společné znaky: odstranění všech společenských a majetkových nerovností a postavení všech do stejné pozice.³⁶ To je samozřejmě nejen dle mého mínění jasná utopie!

Výsledky propagandy závisí na síle organizace, která je hlásá a v momentě porážky se ihned ukazuje její slabost. Bez podpory hnutí členové organizace těmto dogmatům přestávají věřit. Lidé si najdou opět nová dogmata, propagovaná novým hnutím či organizací.

Možná pro zajímavost stojí za to uvést, že po druhé světové válce, po porážce Německa, téměř 90% německého národa sympatizujícího s nacismem, se najednou k těmto myšlenkám nehlásí.³⁷

1.4. Autoritarismus

Vedle totalitních a demokratických režimů existovala i další forma - autoritativní režim, který se zaměřuje proti pluralitě stran, spíše než proti ústavnosti. V autoritativních režimech nejsou a nesmějí být vládcové všemocní, ale musí být podřízeni zákonům, morálce a náboženství. Podle Engelberta Dolfusse je autoritarismus založen na šesti hlavních bodech:

1. Vláda se vyznačuje autoritou.
2. Cílem je sjednocení duševních a materiálních zájmů lidu.
3. Autoritativní vedení reprezentuje stát.
4. Autorita je uspořádaná moc, nejde o svévolnou diktaturu.
5. Hierarchie státu.
6. Široké spektrum duševních svobod.

I když je důležité zmínit, že většina autoritativních režimů zřizuje privilegovanou politickou stranu, účast občanů na politickém dění je minimální.³⁸ Příkladem výše jmenovaného režimu je Frankistické Španělsko nebo Chile za Pinocheta. Stojí uvést za

³⁶ Nacismus v podstatě sliboval „každému dělníkovi, že se stane továrníkem“.

³⁷ Arendt, H. *Původ totalitarismu* I.-III., s. 489 – 501.

³⁸ Balík, S., Kubát, M. : *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 49 - 52.

zmínku, že když se mluví o „lidovém Polsku“, tj. o Polsku po druhé světové válce – je některými autory označováno jako země s režimem autoritativním, na rozdíl od veřejného povědomí, že šlo o režim totalitní. Na rozdíl od Československa a Bulharska se Polsko pod komunistickou nadvládu dostalo díky sovětským vojskům, ne díky domácímu komunistickému hnutí. Represe v Polsku nebyly kruté,³⁹ jako v jiných lidových republikách. Stát časem přestal bojovat s církví a umožnil drobné podnikání.⁴⁰

³⁹ Lidé, kteří se neúčastnili vyloženě opoziční činnosti se nemuseli represí a teroru obávat.

⁴⁰ Hobsbawn, E.: *Věk extrémů*, s. 82 - 98.

2 Nacismus jako konkrétní příklad ideologie

Minulé století proslulo dvěma základními a výraznými ideologiemi – nacismem a komunismem. Jde o dvě ideologie, které spojuje totožná skutečnost, že chtějí ovládnout celý svět. Z fašistických ideologií je nejznámější jeho německá podoba *nacionálně socialistická*, neboli *nacismus*.⁴¹ Tvůrcem nacionalistické ideologie byl Adolf Hitler a své učení představil ve svém velmi diskutovaném díle „*Mein Kampf*“.⁴² Zde předestírá, že nutností je „boj“ – neustálý a permanentní boj ve všech oblastech života. Hitler se dotýká dvou zcela specifických oblastí – rasistického antisemitismu a koncepce německé světovlády za účelem dobývání životních prostor pro německý národ.⁴³

Už v polovině 19. století zhlédlo světlo světa, tenkrát již silně antisemitistické dílo francouzského diplomata J.A. Gobineaua s názvem *Pokus o analýzu nerovnosti ras* [1854] – „arijská rasa“ ve všech směrech dopadla nejlépe a tato rasa stojí na vrcholku pomyslné pyramidy a naopak Židé na spodní příčce.⁴⁴

Fašisté si propůjčili filozofické myšlenky F. Nietzscheho. Lze říci, že svým způsobem zneužili jeho dílo *Tak pravil Zarathustra* [1884], podle kterého se na celém světě nachází jen pár vybraných jedinců, kteří jsou schopni „vlastního rozumu“ a „vlastní vůle“, tato bytost – „nadčlověk“ má být poté elitou celé společnosti lidí, v podstatě jakousi nadstavbou nad „obyčejným“ člověkem.⁴⁵ Stejně tak někdy využívají myšlenek J.G. Fichte s jeho zmínkami o obrodě německého národa. Jde o průkopnické projevy německého nacionalismu.

Nacistická ideologie je definována jako směs rasového antisemitismu a sociálního darwinismu, tj. učení Charlese Darwina, které definoval ve svém díle *O původu druhů* [1859]. Darwin zde vyslovuje svou teorii, jejímž základem je „přirozený výběr“ a „zákon boje a přežití“⁴⁶ – jako tzv. „třídící proces“, ve kterém jen ti nejsilnější a nejschopnější jedinci jsou schopni přežít a rozmnožovat se.⁴⁷ Fašisté si vypůjčili Darwinovo učení a staví se proti

⁴¹ Italská podoba je, od té německé, odlišná a často bývá italská éra fašismu označována spíše jako autoritativní režim než režim totalitní.

⁴² *Mein Kampf* (Můj boj) byla kniha, kterou většina prostých Němců nečetla, i když byla srozumitelnější podle mnoha výpovědí více než Marxův „*Kapitál*“. Přesto se této Hitlerově publikace prodalo mezi lety 1927 - 1933 více než čtvrt milionu exemplářů, poměřováno s jinou literaturou faktu, ale i s beletrií, šlo o velký mimořádný úspěch.

⁴³ Bauer, F.: *Mein Kampf očima historiků*, s.8.

⁴⁴ Seibt, F.: *Ta stará ošklivá melodie*, s. 173.

⁴⁵ Heywood, A.: *Politické ideologie*, s. 167.

⁴⁶ Tamtéž, s. 166.

⁴⁷ Darwin, Ch.: *O původu druhů*, s. 243.

morálním hodnotám, zejména proti soucitu a slitování se slabými jedinci, jež jsou stejně hodni jen opovržení a jejich likvidace je vítána.⁴⁸

Antisemitismus má v Evropě hluboké kořeny. Židé jsou označováni jako viníci Kristova ukřižování, jsou pronásledováni a od středověku uzavíráni do ghett a na okraj společnosti. Sílicí odpor proti Židům graduje v průběhu 19. století -⁴⁹ konkrétně v Německu⁵⁰ se objevuje v sedmdesátých a osmdesátých letech. Židé jsou stavěni do role univerzálního viníka všech neštěstí, které Německo postihly - porážka v 1. světové válce, versailleská ujednání a následné platby reparací.

Židům byl připisován potupný rasový stereotyp a byli označováni za zhoubné bytosti na rozdíl od zástupců rasy bílé, jejichž nejvyšší stupínek měl být árijský jedinec. Celou nacistickou ideologii lze shrnout jako boj mezi Němci, jako zástupci dobra, a mezi Židy, jako představiteli zla.⁵¹ Cílem bylo židovský národ – jako úhlavního nepřítele německé rasy a německého národa – v celé Evropě pronásledovat a zároveň zcela vyhladit. Politická rozhodnutí, jejímž důsledkem byla genocida a vyhlazení šesti milionů židovských příslušníků, měla svůj základ v ideologii. Nový antisemitismus byl v podstatě odklonem od odpovědnosti jednotlivce za „kolektivní vinu“. Když se v Německu objevil nový antisemitismus, mezi prvními proti němu vystoupil „paradoxně“ Nietzsche s názorem, že se jedná zcela jistě o „zneužití mravního postoje jako propagačního triku“. Antisemitismus nebyl jev týkající se pouze Německa, ale jeho růst zde byl silně podporován. První politicky organizovaný antisemitismus se projevil v rolnických stranách a odborech⁵² – byl takovým *kultem venkova*. Silný antisemitismus panoval také v řadách studentů. Židé se snažili nevolí čelit, snažili se přizpůsobit, ale marně.⁵³

⁴⁸ Heywood, A.: *Politické ideologie*, s. 167.

⁴⁹ Jako zajímavost lze uvést, že během ruské občanské války v letech 1917-1922 došlo na různých místech Ruska a Ukrajiny k 887 pogromům s počtem 70-250 tisíc židovských obětí.

⁵⁰ Antisemitismus v Rakousku (také ve Francii, a dokonce i v Polsku) byl mnohem hlubší, to bylo způsobeno tím, že v Německu byl podstatně menší podíl židovského obyvatelstva. Např. v Polsku (město Krakov) činil podíl Židů ve srovnání s nežidovským obyvatelstvem 25%, v Budapešti to bylo asi 10%, a stejné procento i případě Prahy.

⁵¹ Balík, S., Kubát, M. : *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 101 - 103.

⁵² Mezi sedláky zastávali židé úlohu půjčovatелů peněz a obchodníků s dobyt看em.

⁵³ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 111 – 122.

3 Komunismus jako konkrétní příklad ideologie

Socialistické strany, jež zastávají názor „převzetí moci ústavní formou“ patří pod tzv. *sociální demokracii*, oproti stranám „s revolučním podtextem“ hlásícím se ke *komunismu* – mluvíme o dvou typech nebo formách socialismu.

Je možné konstatovat, že počátky socialismu sahají až do středověku, a jako průkopnické dílo lze označit dílo anglického humanisty a myslitele Thomase Mora *Utopie* [1516], ve kterém kritizuje soudobou situaci a dospívá k přesvědčení, že kořenem a původcem bídy je soukromé vlastnictví.⁵⁴

Dalším dílem zabývajícím se touto tematikou je dílo Jean-Jacquesa Rousseaua, francouzského filozofa a představitele francouzského osvícenství *Pojednání o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*, kde se píše o nerovnosti v lidském společenství. Řešením této situace je žít rovně v podmínkách, kde by neexistovalo soukromé vlastnictví, a tudíž ani hospodářská nerovnost.⁵⁵

Ovšem ty právě počátky a kořeny socialismu nalezneme až v 19. století. Socialismus vznikl jako negativní reakce na sílící průmyslový kapitalismus a bídu nově vznikající dělnické třídy.⁵⁶

Ideologie komunismu byla v polovině 19. století zformulována Karlem Marxem a Bedřich Engelsem. Kanonickou platnost získalo učení vůdce ruských komunistů a bolševiků - Vladimíra Iljiče Lenina - tzv. *marxismus-leninismus*⁵⁷. Ve druhé polovině 20. století pak vznikly další varianty jako např. maoismus v Číně apod..

Původní teorie marxismu vysvětlovala, z jakého důvodu kapitalismus přežil a z jakého důvodu má být nahrazen komunismem. Krutý kapitalismus je pak schopný své existence, jen díky tomu, že dělníkům je přiznávána nižší mzda, než je jejich „přidaná hodnota“, kterou do zboží vložili - tento rozdíl je poté ukraden kapitalistou.⁵⁸ Jde o kritiku kapitalismu, jenž přináší nerovnost a nestabilitu. Marxova teorie se snaží dokázat jeho pomíjivost. Celé toto učení bylo shrnuto Karlem Marxem v jeho díle *Komunistický manifest* z roku 1848, na kterém spolupracoval s B. Engelsem, a v jeho druhém díle *Kapitál* [1867, 1885, 1894], a jehož v zásadě jediným a hlavním cílem byla likvidace soukromého vlastnictví, které by přešlo do vlastnictví kolektivního. Zabýval se také tím, proč je kapitalismus odsouzen

⁵⁴ Křížkovský, L.: *Dějiny myšlení o státě*, s. 153.

⁵⁵ Tamtéž, s. 200.

⁵⁶ Heywood, A.: *Politické ideologie*, s. 92

⁵⁷ Lenin předpokládal, že komunismus vznikne a bude dokončen - až na celém světě zvítězí bolševismus. Naopak Stalin byl toho názoru, že není třeba světové revoluce pro vybudování komunismu.

⁵⁸ Balík, S., Kubát, M.: *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 104 - 108.

k zániku a má být nahrazen socialismem. Úsilí se mělo zaměřit na změnu ekonomických vztahů díky znárodnování, socializaci vesnic, rozkulačování apod. Uvedené změny měly příchod komunismu usnadnit a urychlit.⁵⁹

Komunismus se vyznačuje myšlenkami typu: *Vše pro člověka, Příčinou všech nedokonalostí a všeho zla je soukromé vlastnictví výrobních prostředků apod.*

Komunistický režim disponuje technikami policie a přesvědčování, obyvatelstvo je intenzivně vystavováno *indoktrinaci*.⁶⁰ Režim usiluje o rychlý rozvoj výrobních prostředků. Byrokratický absolutismus je podřízen revoluční straně.⁶¹

Karel Marx definoval pojem jako je „ekonomická moc“ a rozdělil kapitalistickou společnost na dva tábory – *buržoazii*, jako kapitalistickou a vykořisťující třídu, a *proletariát* - třídu, která je vykořisťována a vnímána jako zbídačená masa námezdních otroků. Podle marxistické teorie se proletářská revoluce neměla odehrát v málo rozvinutém Rusku, ale měla nejprve proběhnout ve vyspělé západní Evropě.^{62,63}

Tuto kapitolu bych shrnula následovně - marxistické učení usilovalo o likvidaci všech vykořisťovatelských tříd po celém světě, a o vytvoření nového člověka – *komunistického jedince* – pracujícího v zájmu celé společnosti z radosti z práce, nikoliv pro mzdu a svůj individuální prospěch či užitek.⁶⁴

⁵⁹ Křížkovský, L.: *Dějiny myšlení o státě*, s. 253 - 256.

⁶⁰ Úsilí, jež má za cíl, aby veřejnost přijala určitý názor nebo postoj (bez diskuze), někdy za pomoci nátlaku.

⁶¹ Aron, R.: *Demokracie a totalitarismus*, str. 176.

⁶² Možná z toho důvodu se Rudá armáda chtěla dostat co nejvíce na Západ a tady rozšiřovat svou ideologii.

⁶³ Davies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, str. 147.

⁶⁴ Balík, S., Kubát, M. : *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 108.

4 Konkrétní příklady nedemokratických režimů

Nyní bych chtěla přiblížit, jak se uvedené dva režimy – komunismus a fašismus - projevíly „svého času“ v sovětském Rusku ve 20. a 30. letech minulého století, v nacistickém Německu za Hitlerovy nadvlády a také v Mussoliniho fašistické Itálii. Pokusím se zdůraznit hlavní myšlenky, vývoj, projevy a důsledky. Na konci kapitoly provedu komparaci společných či naopak rozdílných znaků těchto totalitních režimů.

4.1. Komunistické Rusko (SSSR)

Komunistický režim v Rusku řadíme k nejstarším a nejdéle trvajícím totalitním režimům – i když mluvíme jen o období 20 let vlády Lenina a následně Stalinovy vlády. Cílem komunistického režimu v Rusku byla přeměna třídní společnosti v tzv. *beztrídní stav*.⁶⁵ Společnost se dělila na již zmíněnou *buržoazii* a *proletariát*. Rusko bylo poloprůmyslovou zemí, kde zastoupení buržoazie bylo malé, proletariátu málo a podmínky pro revoluci nebyly zcela jistě příhodné.⁶⁶

Ruský bolševismus vznikl již v roce 1903. Radikálně formuloval své cíle a přihlásil se k radikálním prostředkům sloužícím k jejich provedení. Ruský socialismus se tím rozštěpil na dvě strany – na stranu vzájemně se potírajících *radikálů*, a na stranu *umírněných*. K úplné moci se bolševismus dostává až v roce 1917. Jeho vítězství v Rusku podnítilo vznik komunistických stran v mnoha státech.⁶⁷

Pád carismu vytvořil situaci, kdy veškerá moc přešla do rukou představitelů občanské společnosti s malými zkušenostmi a vlivem, aby v krátkém čase vybudovali nový – relativně fungující - stát. Do prostoru proto vstoupilo extremistické hnutí a země se ocitla v občanské válce, která následně vyústila v bolševický převrat a nastolení bolševické diktatury. Bylo třeba vybudovat novou institucionální a ekonomickou strukturu, jež byla občanskou válkou zničena. Bolševici postupně zvládli situaci vojensky, následně terorem a represemi.⁶⁸

Komunisté provedli v roce 1917 převrat [skupina revolucionářů s hrstkou vojáků]. Způsob, jakým Lenin dosáhl moci, nebyl zcela legální, jednalo se o obyčejný státní převrat - a na tomto okolní svět neshledal nic marxistického.⁶⁹ Lenin si k tomu rafinovaně propůjčil tzv.

⁶⁵ V beztrídní společnosti byl dle Lenina jednotlivec stát, tudíž se logicky nemohli dostat do nějakého vzájemného sporu, jen v případě, že by se stal jednotlivec nepřítelem státu.

⁶⁶ Lenin tvrdil, že socialistická revoluce není možná v zemi, která nepoznala kapitalistický vývoj.

⁶⁷ Reimann, M.: *O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí*, s. 8.

⁶⁸ Tamtéž, s. 26 - 29.

⁶⁹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 67.

sověty⁷⁰ [volby byly už od počátku manipulovány] a využil zdání legitimacy. Došlo k prvním a v podstatě posledním regulérním parlamentním volbám. Ihned po převzetí moci skoncovali bolševici se svobodou tisku - všechny deníky, které vyzývaly k odporu proti „vládě rolníků a dělníků“, byly zakázány. Tiskový monopol převzal bolševický stranický deník *Pravda* a deník sovětů *Izvěstija*. Kromě dekretu o tisku vešly v platnost další dokumenty s platností zákona. Byly schváleny domovní prohlídky. Stát převzal státní bankovní monopol, došlo ke znárodnění všech továren a průmysl podléhal dělnické kontrole⁷¹ - nastala diktatura proletariátu. To, co proběhlo v bolševickém Rusku s pravoslavnou církví, se dá připodobnit živelné katastrofě. Kostely byly zničeny a církev ztratila své doposud vybudované postavení. Jedním ze zásadních cílů komunistického hnutí bylo mimo jiné zvýšení gramotnosti a nastolit rovnoprávnost žen a mužů. Obyčejní lidé, kteří vzpomínali na „tvrdý a tuhý“ carský režim, se těšili, že konečně skončí bezpráví a bída,⁷² doslova se očekávalo komunistické „vytváření nového muže a ženy“, jež měli být v neposlední řadě zdokonalováni také disciplínou a sportovní aktivitou.

Ovšem ve skutečnosti byli téměř všichni sledováni. To, co carský režim nazýval „podvratnou činností“, znamenalo pro komunisty „kontrarevolucí“. Ihned v okamžiku, kdy se komunisté chopili moci, začali dávat dohromady policejní aparát. Politická policie, zvaná *Čeka*⁷³, se těšila pravomocím rozhodně rozsáhlejším, než jaké měla policie „starého režimu“. Pomocí teroru zajišťovala vládnoucí straně pevnou politickou sílu, podílela se na vykonstruovaných politických procesech proti všem „nepohodlným“ skupinám obyvatel, i uvnitř vlastní strany.⁷⁴ Tempo, s jakou se tato tajná organizace rozšiřovala, bylo opravdu děsivé.⁷⁵ Vznikaly celostátní udavačské sítě. Carská tajná policie měla svého času cca 15 000 zaměstnanců, Čeka jich měla 250 000! Zatímco poslední carové dávali popraviti za rok cca 17 osob, v letech 1918 – 1919 mluvíme o tisíci popravách „nepohodlných“ osob měsíčně.⁷⁶ Nově vzniklý soudní útvar - *Tribunál* - byl oprávněn udělovat tresty jen na základě svého uvážení. Skončila vláda spravedlivého zákona. Rozsudky byly často vynášeny tajně. Už v prvních týdnech činnosti Tribunálu vznikaly první koncentrační a pracovní tábory.⁷⁷ Lenin svůj

⁷⁰ Rady, které se staly součástí oficiální vlády, prosazovaly politiku komunistické strany.

⁷¹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 68 – 69.

⁷² Hodgson, G.: *Století lidí*, s. 60 – 61.

⁷³ Dekret, kterým byla tato policie zřízena, byl zveřejněna téměř po deseti letech od svého vzniku, tzn. že Leninův bezpečnostní aparát byl opravdu „každým coulem“ tajnou policií s nepřiznanou existencí.

⁷⁴ K největších politických čistkám došlo v letech 1936 – 1938. Sovětský svaz se v tomto období stává „zemí koncentračních táborů“.

⁷⁵ Název se v průběhu let měnil a ustálil na známém „KGB“.

⁷⁶ Počet je hodně nepřesný a spíše orientační, protože zatajování skutečností patřilo k hlavní charakteristice Leninova režimu.

⁷⁷ Svého největšího rozmachu dosáhly až za vlády Stalina.

policejní aparát vyzýval, aby aktivně po „nežádoucích lidech“ slídl a likvidoval je - třeba jen na základě smyšleného obvinění či domněnky.⁷⁸ Došlo k četnému zatčení předních opozičních představitelů. Mechanismus represí se zdokonaloval a za Stalina⁷⁹, který se po smrti Lenina ujal „vedení státu“, dosáhl „tvrdości“, jakou dějiny dosud nezažily.⁸⁰ Komunisté chtěli těmito krutými kroky tzv. vykořenit pozůstatky starého carského režimu.⁸¹ Moc státu byla neomezená a nedělitelná – neexistovalo oddělení moci zákonodárné, výkonné a soudní. Celé skupiny obyvatel i jednotlivců ztratily volební právo. Když Lenin roku 1924 zemřel, jeho despotický stát byl už skoro hotovou věcí, Stalinovi zbývalo už jen zlikvidovat své osobní soupeře, aby mohl vládnout jen sám. Nikdo tenkrát nevěřil, že Komunistická strana Ruska⁸² bude tak dlouhý čas u moci. Až Stalinovou smrtí roku 1953 dochází k zastavení drastických politických čistek. Jeho nástupce, Chruščev, prosazoval politiku „touhy po bezpečí“, která byla ovlivněna čerstvými zkušenostmi a velkým strachem, kdy straník nevěděl dne, ani hodiny své existence. Chruščev i další nástupci oslabili moc policie, odmítali kult osobnosti [Stalin] a více kladli důraz na kolektivní vůdcovství.

Stalinova politika měla svůj rub i líc. Z jedné strany se oháněl vizí a budováním nového státu blahobytu, na druhé straně vidíme utrpení milionů nevinných lidí, nejen v pracovních táborech. Paradoxem zůstává Stalinova ústava z roku 1936, která deklarovala práva a svobody, taktéž měla ukončit neustávající teror spojený s diktaturou proletariátu, prohloubit demokracii ve státě, hovořila o svobodných volbách, rušila omezení práv občanů z třídních důvodů apod.. Realita byla jiná! Na druhé straně Stalin zostřoval třídní boj.

Stalin spolupracoval s fašistickým Německem – ratifikovali Pakt o neutočení z roku 1939⁸³, většinou však jejich vzájemná spolupráce byla utajována.⁸⁴ Pro zajímavost lze uvést, že spolupráce probíhala i v rámci zbrojního průmyslu, kdy němečtí specialisté naučili sovětské soudruhy vyrábět tanky a válečnou techniku, a ironií dějin je, že tato technika byla poté použita proti samotným Němcům a posloužila k jejich porážce v druhé světové válce.⁸⁵

Sovětský svaz nesledoval cílevědomě politiku systematické genocidy, na rozdíl od Hitlerova Německa, i když se tomu Stalin velmi přiblížil svým „vypořádáváním“ s některými

⁷⁸ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 72 – 73.

⁷⁹ Lenin dal Stalinovi množství funkcí, jež jej po Leninově smrti vyšvihly až na vrchol moci.

⁸⁰ Lenin ve své politické závěti před Stalinem varoval.

⁸¹ Pipes, R.: *Rusko za starého režimu*, s. 383 – 384.

⁸² V letech 1925 až 1952 Všesvazová komunistická strana – bolševiků, od r. 1952 Komunistická strana Sovětského svazu

⁸³ Tato dohoda fungovala na základě jasně určených sfér vlivu v oblastech společného zájmu, např. v roce 1939 každá strana převzala svůj podíl okupovaného Polska.

⁸⁴ Davies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, s. 159.

⁸⁵ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 79.

sovětskými národnostmi během druhé světové války. Celkový počet lidí zlikvidovaných Stalinovým režimem se odhaduje na 10 milionů.⁸⁶

Souhlasím s názorem, že komunistický režim naplňuje všechny předpoklady totalitarismu. Oběťmi se staly miliony nevinných lidí, šlo o likvidaci celých společenských vrstev. Veřejnost věřila, že represivní opatření jsou v daném okamžiku nutná a potřebná, že ale co nejdříve budou zmírněna nebo stažena úplně, že jen odpovídají stavu, který panuje a vyžaduje „tvrdá řešení“. Bohužel se tak nestalo a teror zastínil řád, jenž měl chránit.

4.1.1. Pracovní a koncentrační tábory

První *pracovní tábory* neboli *Gulagy* vznikly v roce 1919 a spadaly pod Hlavní správu nápravně pracovních táborů – jedno z oddělení tajné policie, která jim „propůjčila“ svůj název. Byly to jedny z prvních objektů založených na principu nucené práce. Kromě gulagů existovala ještě určitá forma vyhnanství či *deportace* „nepohodlných lidí“. Jaký byl důvod, proč obě tyto varianty vznikly a nadále se rozšiřovaly? Obě měly odlehčit neúměrně přeplňovaným věznicím,⁸⁷ k čemuž došlo hromadnou stalinskou kolektivizací a industrializací – nezvládal se běžný vězeňský chod. Po pár letech těžkého režimu, se nastolila jistá forma liberalizace, jenž zase přešla v opětovný teror v letech 1937-38. V těchto sítích táborů si měli vězni ze svých prací vydělaných prostředků zajišťovat své vlastní živobytí. Do koncentračních táborů byli předáváni všichni odsouzení na tři a více let.

Vzdálené oblasti a cíle deportací - Ural, Arktida či Sibiř - na rozdíl od „klasických pracovních táborů“ měly být pro SSSR více rentabilnější.⁸⁸ Po „odpykání trestu“ se očekávalo, že osídlenci v nehostinných severních oblastech zůstanou. Měli vybudovat civilizované oblasti s možností lidské existence. Komunistická strana počítala s osídlením velké části doposud neosídleného a nehostinného Sovětského svazu.⁸⁹ Bylo v plánu, že tito pracovní přesídlenci se budou věnovat práci v zemědělství, lesnictví či rybolovu.⁹⁰ Ale spousta odsouzených zemřela již při transportu na určené místo. Vyhnanství postihlo v největší míře několik hlavních skupin lidských „obětí“: dosud „nerozkulačení“⁹¹ či skrývající se zemědělci, dále pak vesničané sabotující státní plány dodávek, odsouzení Tribunálem a také tzv. městské

⁸⁶ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s.299 - 301.

⁸⁷ Díky masivnímu zatýkání v roce 1933 již dosáhl počet vězňů čísla 800 000 jedinců!

⁸⁸ Za předpokladu, že trestanci zůstanou žít a pracovat v místech, kam byli internováni, mohli očekávat předčasné vypršení trestu. Často šlo o nějaké odborníky, jimž byla správa nakloněna.

⁸⁹ Chlevňuk, O.: *Historie gulagu*, s. 73-75.

⁹⁰ Za dobu 2 let měli být schopni „si sami na sebe vydělat“ a dokonce přinášet nějaký zisk pro společnost.

⁹¹ „Rozkulačení“ neboli zatýkání nejnebezpečnější části venkovského obyvatelstva – kulaků, majetek obětí se stal finančním kapitálem pro kolchozní výrobní fond.

živly odhalené při „pasportizaci“.⁹² Problém nebyl jen v transportu těchto sovětských odsouzených, kteří umírali již v průběhu cesty, ale během přepravy potřebného materiálu k budování plánovaných kolonií a zásob k přežití.⁹³

Většina trestanců se však ani po odpykání trestu domů nikdy nevrátila. Strana jejím návratům nebyla moc nakloněna, byla přesvědčena, že pokud se tyto osoby vrací do svých rodných míst, často jsou zde zdrojem protestů a opětovných nepokojů včetně sabotáží proti budovaným kolchozům.

Např. k 1.1.1941 bylo v nápravně pracovních táborech NKVD 1,5 milionů osob, v pracovních koloniích 429 000 obětí a ve věznicích 488 000 vězňů. Před válkou se v různých formách pracovních útvarů nacházely až 4 miliony sovětských osob.⁹⁴

V celé periodě gulagů hovoříme o období s vyšší liberalizací a období s vyšším terorem. V plánech gulagů byly nastaveny vysoké denní pracovní normy, které se nedaly zvládnout, když se k tomu přidaly navíc ostatní – život ovlivňující faktory - jako byl hlad, zima, nemoci, bití a mučení.⁹⁵

Hospodaření gulagů se nikdy nejevilo a ve skutečnosti ani nebylo efektivní.⁹⁶ Spíše lze tyto tábory přirovnat k německým vyhlazovacím táborům. Pro vedení NKVD byla „ekonomická čísla“ pořád slabá, vinu sváděla jen na neustálý nedostatek vězňů. Situaci moc „nepřidávaly“ neustálé přesuny vězňů, interní kriminalita, banditismus apod.. Požadovaná „produktivita“, již tak málo práce schopných trestanců, byla opravdu hodně nízká.

4.1.2. V. I. Lenin, J. V. Stalin

Nechtěla bych tuto kapitolu pojmout jako Curriculum vitae těchto dvou státníků a představitelů komunismu, spíše se zaměřím na jejich názory a postoje, a nakonec se pokusím o komparaci s člověkem, o kterém mluvíme jako o „ztělesnění nacismu“ v Německu, Adolfu Hitlerovi, a s představitelem italského fašismu B. Mussolinim.

Jako mladý se Lenin - vlastním jménem Vladimír Iljič Uljanov, narozen roku 1870 v Simbirsku na Volze, zabýval distribucí nelegální protistátní literatury. Svým odhalením si „vysloužil“ tři roky na Sibiři. I když oba jeho rodiče byli křesťané, on náboženství z hloubi duše nenáviděl. Na rozdíl od Marxe, který církví pohrdal a podceňoval ji, Lenin v ní viděl

⁹² „Pasportizace“ spočívala ve vydání pouze jednoho dokladu, který nahrazoval všechny doposud stávající doklady, s cílem kontroly přílivu obyvatel venkova do měst, aby unikli kolektivizaci.

⁹³ Werth, N.: *Ostrov kanibalů*, s. 13 - 31.

⁹⁴ Chlevňuk, O.: *Historie gulagu*, s. 326 - 385.

⁹⁵ Tamtéž, s. 53 - 54.

⁹⁶ A přitom bolševici tak silně prahli po vysoké produktivitě..

mocného a nebezpečného nepřítele. Viděl „zapálení“ církevních představitelů k náboženství a církvi, které bylo stejně silné jako měl on sám k politice, a proto jim toto zapálení „chtěl vzít“. Vzdal se kvůli politice všeho, co miloval. Žil politikou 24 hodin denně. Představa, že by sháněl své voliče osobní agitací, mu byla odporná. Nikdy za tímto účelem nenavštívil ani jeden statek, ani jednu továrnu.

Začal rozlišovat mezi revolucí vyvolanou „organizováním dělnictva“ ve vyspělejších západních zemích a „organizováním revolucionářů“, což podle něj zcela odpovídalo ruským podmínkám. Lenin tvrdil, že socialistická revoluce není možná v zemi, která nepoznala kapitalistický vývoj.

Lenin si vytyčil čtyři hlavní cíle:

- zničit opozici mimo stranu
- podřídit straně veškerou moc
- zničit opozici uvnitř strany
- soustředit veškerou moc ve vlastních rukou nebo v rukou osob, které sám pověřil

[Likvidace mimostranické opozice byla poměrně snadná, začala působením, již zmiňované tajné policie – Čeky.]⁹⁷

Lenin v podstatě nenáviděl demokracii a vše, co s demokracií souviselo. Prohlásil, že „revoluční svědomí“ je v podstatě jediným mravním vodítkem, kterým lze omluvit všechny vraždy a krutosti, které byly v tomto duchu spáchány. Nikdy neprojevil ani nejmenší lítost nad tím, co spáchal, přestože v posledních dvou letech svého působení byl nemocen, rozhněván a nakonec i zcela nemohoucí. Ke konci svého života přestává svému nástupci, Stalinovi, důvěřovat a přímo vůči němu narůstá nepřátelství.⁹⁸

Když bych měla zhodnotit, zda se Leninovi opravdu povedlo nastolit diktaturu proletariátu, musím prohlásit, že ano. Když v roce 1924 umírá, může se spokojit s vědomím, že je za ním vidět jeho promyšlený aparát státní tyranie, který poznal celý svět. Smetl z povrchu zemského všechny společenské vrstvy, které mu v tomto monstrózním plánu stály v cestě.

Stalin – vlastním jménem Josif Vissarionovič Džugašvili, narozen roku 1878 v gruzínském Gori - neměl Leninovu takřkajíc „ideologickou vášeň pro násilí“. Stalin byl schopen bezmezného násilí, buď aby dosáhl svých cílů, mnohdy spíše úplně bezdůvodně. Razil teorii, že stát, který má zájem se stát státem socialistickým, se nesmí v žádném případě zastavit! Nejde-li dopředu, síla tržního systému se opět prosadí a dojde k návratu ke

⁹⁷ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 80 – 81.

⁹⁸ Tamtéž, s. 88 – 90.

kapitalismu! Má-li socialismus pokračovat, je třeba v co největším měřítku provést *industrializaci*. Často hovořil jednak o potravinové rezervě pro dělnictvo, a druhé rezervě – rezervě pro export, která měla za cíl získat peníze na kapitálové investice! Násilnou kolektivizaci omlouval tím, že pokud k ní nedojde dobrovolně, musí se používat velká míra násilí.

Tak jako „symbol“ Lenina byl elektrický proud, pro Stalina to byl právě traktor! Stalin ani Lenin neměli představu, co se doopravdy na ruském venkovu děje – vše, co Stalin prováděl, prováděl jen ze své pracovny v Kremlu. Tato „kolektivizace pouze za stolem pracovny“ v Kremlu byl podnik, který však postihl 105 milionů lidí.⁹⁹

4.2. Nacistická Třetí říše

V druhé polovině 19. století se Německo stalo obrovskou a velmi úspěšnou průmyslovou mocností. Bismarck¹⁰⁰ záměrně celému světu předstíral neustále hrozící nebezpečí ze vnějšku, a tím vytvořil jistou homogenní mentalitu německého národa. Bismarck dovedl s tímto „bubákem“ zacházet, jeho nástupci však ne. Obecně panovalo mezi německým lidem povědomí, že za první světovou válku mohla hlavně ruská rozpínavost a Angličané, kteří žárlí na německé hospodářské úspěchy. Průmysl byl řízený „po vojensku“.

Inflace, která v Německu začala panovat, vznikla nezodpovědným počínáním ministerstva financí, které dovolilo říšským bankám poskytovat úvěry podnikatelům a osud marky byl vládě lhostejný. Na radu ekonomy Keynes¹⁰¹ měla německá vláda za každou cenu vyrovnat rozpočet a omezit vydávání finančních prostředků, ale vláda jeho užitečných rad nedbala. K definitivnímu zhroucení měny došlo v lednu 1923. Německá veřejnost velmi zchudla a vinu začala svádět na důsledky Versaillské smlouvy¹⁰² a také na židovské spekulanty, kteří za krizí stojí. Židé byli obviňováni z podlé snahy vytráskat kapitál z předešlé politické nestability. Německo bylo hodně zničeno 1. světovou válkou a nebylo schopné dlouhodobě konkurovat koalici, jež byla štědře dotována vyspělými Spojenými státy.¹⁰³

V té době se Hitler poprvé pokusil opanovat Bavorsko, ale bez úspěchu, policií byl zatčen a uvězněn. Zatímco si Hitler odpykával trest ve vězení¹⁰⁴, v Německu se odehrály změny k lepšímu, byla stabilizována měna a zavedena nová říšská marka – již podložená

⁹⁹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 268 - 270.

¹⁰⁰ Otto von Bismarck (1815-1898) – německý kancléř, který stál za sjednocením Německa.

¹⁰¹ Anglický ekonom, jehož teorie měla řešit velkou hospodářskou krizi v 30. letech.

¹⁰² Ze států, které měly z Versaillské smlouvy prospěch bylo nejhrabivější a nejbojovnější Polsko.

¹⁰³ Ekonomika USA, ve srovnání s ekonomikou VB a Německa, na tom byla v tu dobu „záračně“.

¹⁰⁴ Ve vězení Hitler pracoval na svém díle „Mein Kampf“.

zlatem. Bylo zastaveno neuvážené vydávání peněz a omezeny státní výdaje. V následujících časech zažívalo německé hospodářství rozvoj i vyšší politickou stabilitu.¹⁰⁵ V roce 1924 byl Hitler propuštěn z věznice.¹⁰⁶ Jako velmi brilantní řečník využil stále panující hospodářské krize k tomu, aby se jeho extremistická strana dostala k moci. Získal přízeň konzervativců i průmyslníků díky obávanému rostoucímu vlivu komunistického hnutí. Nacisté byli určeni k tomu, aby vyhráli, poněvadž vystupovali jako obránci „árijského řádu“ – jako jediní drželi na uzdě „rudý teror“ a poskytovali prostým občanům zdání míru a autority. Ti, kteří odmítali jak tyranii stalinského typu, tak liberálně kapitalistický režim, který nedokázal podpořit národní sebevědomí ani zajistit základní požadavky bezpečnosti, hledali tu svou „třetí cestu“.¹⁰⁷ Nacistická strana, celým názvem Národně socialistická německá dělnická strana – NSDAP, byla v podstatě jakousi protiváhou německého komunistického hnutí, které se jevilo v meziválečném období jako velmi nebezpečné. Hrozilo, že se němečtí komunisté¹⁰⁸ spojí s komunisty ruskými a budou se snažit zahájit celoevropskou revoluci. Jejich totalitární společné znaky viděl v tu dobu málokdo.¹⁰⁹ Byla to strana, která přes svůj název nepřitahovala ani tak dělníky, ani vzdělané obyvatele měst, byla to strana „obyčejných lidí“. Nacisté se rekrutovali z nespokojených živlů všech tříd, nejen z řad zemědělců a sedláků.^{110,111} Roku 1929 měli nacisté 120 000 členů, v létě roku 1930 již 300 000 členů a začátkem roku 1932 bylo v NSDAP zaregistrováno 800 000 stoupců.

Německé občany přitahovala spíše akčnost této strany než její ideologie a program.¹¹² Ve volbách v roce 1930 nacisté uspěli a stali se druhou nejsilnější stranou v německém parlamentu. V následných volbách získali ještě více. V roce 1933 byl Adolf Hitler jmenován kancléřem.¹¹³ [Pravice začala podporovat Hitlera ze strachu z moci komunistů]. V nové vládě, která byla označována jako „vláda národního soustředění“, obsadili nacisté tři posty, zbytek křesel náležel konzervativním politikům.¹¹⁴ Levice i pravice Hitlera naprosto podceňovaly až do okamžiku, kdy vstoupil do kancléřství.

¹⁰⁵ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 135 - 137.

¹⁰⁶ Jen pro zajímavost zhruba ve stejnou dobu, kdy se Stalin vypořádal se všemi „protivníky“ a sám stanul na vrcholu moci.

¹⁰⁷ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 276.

¹⁰⁸ Zaslepení absurdní politickou analýzou si komunisté nakonec přáli hitlerovskou vládu, neboť se domnívali, že to bude pouhá fraška a předehra k jejich vlastnímu uchopení moci.

¹⁰⁹ Davies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, s. 141.

¹¹⁰ V roce 1923 z celkového počtu 4800 členů náleželo 34,5% k dělnické třídě, 31% k nižší střední vrstvě, 6,2% byli podúředníci, 11,1% úředníci, 13,6% drobní obchodníci a prodavači.

¹¹¹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 135 - 137.

¹¹² Seibt, F.: *Ta stará ošklivá melodie*, s. 183 - 185.

¹¹³ Od roku 1925 až do začátku 30. let 20. století se německá vláda změnila z demokratické na konzervativně-nacionalistickou autoritativní vládu pod vedením prezidenta Paula von Hindenburga.

¹¹⁴ Vojáček, L.: *Právní dějiny*, s. 108 - 109.

Německá veřejnost politiku nesnášela a nechtěla se do ní angažovat, proto jim Hitler slíbil, že jeho strana bude znamenat konec „neustálého boje několika stran“, navždy zůstane jen jediná strana – jeho strana velkého hrdinského národa.¹¹⁵

Komunistická agitace byla zakázána a komunistická strana byla zanedlouho postavena mimo zákon¹¹⁶. Hitler se zbavil veškeré opozice. Ještě téhož toku zaútočil na parlamentní systém - prosadil tzv. „*zmocňovací zákon*“, jež převáděl právo vydávat zákony z říšského sněmu na administrativu, právo provádět ústavní změny a také právo prezidenta vydávat zákony přešlo na kancléře – tím se v podstatě rušila výmarská ústava a zlikvidovala se legální vláda. První „obětí“ se stala politická práva zaručená ústavou, politické strany, princip dělby moci a právní jistota. Zničit totálně německou demokracii trvalo Hitlerovi méně než 5 měsíců – asi stejnou dobu jako to trvalo Leninovi v Rusku. Nikdo se proti tomu neozval! Ostatní politické strany byly zničeny a byl nastolen totalitní nacistický systém.

Jako vůdce a říšský kancléř se stal zákonodárcem. S finální platností rozhodoval o veškerých otázkách vnitřní a zahraniční politiky, stál v čele ozbrojených sil Německa a mohl kdykoliv vstoupit do jakékoliv soudní záležitosti.¹¹⁷

Hitlerův program byl následující: především ovládnout samotné Německo a zahájit doma „očišťovací proces“, dále zrušit versailleská ujednání¹¹⁸ a učinit z Německa vedoucí stát ve střední Evropě - toho bylo možné dosáhnout bez války. Dalším jeho plánem z jeho mocenské pozice bylo zničit Sovětský svaz - samozřejmě válkou – zbavit se „líhně bacilů“ bolševismu, a kolonizací vytvořit spolehlivé ekonomické a strategické zázemí pro založení kontinentální říše.

Normálnímu právnímu systému nadřadil nacistické *Lidové soudy*,¹¹⁹ které vznikly v roce 1934 a byly jedinou instancí při rozhodování o nejzávažnějších politických trestných činech, jako byla např. velezrada, útok na vůdce apod. Kromě Lidových soudů otázky politického charakteru řešily tzv. *Zvláštní soudy*.

V roce 1935 Hitler prosadil antisemitské „*norimberské zákony*“ a dodnes je sporné, zda tyto zákony ve skutečnosti přispěly k zmírnění zvěrstev, či zda poskytovaly morální a právní oporu pro jejich systematické pronásledování Židů.¹²⁰ Vůdcovy příkazy a mimořádná usnesení - včetně výše uvedených rasových zákonů - nahradily dosud platné právní normy.

¹¹⁵ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 404 - 409.

¹¹⁶ Kolem 10 000 sociálních demokratů a komunistů byla zatčeno a uvězněno.

¹¹⁷ Vojáček, L.: *Právní dějiny*, s. 111 - 113.

¹¹⁸ Německo vypovědělo smlouvu r. 1935 a začalo znovu vyzbrojovat.

¹¹⁹ Soustava řádných soudů zůstala v nacistické éře zachována, změnila se však organizace soudní správy, soudy ztratily svou dřívější nezávislost a byla změněna též jejich příslušnost.

¹²⁰ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 282 – 287.

Norimberské zákony byly nejdegenerovanějším výplodem nacistické normotvorby. Např. *Zákon o říšském občanství*, který ustanovoval právní nerovnost vyšší německé rasy nad nižší rasou, dále *Zákon o ochraně německé krve a německé cti*, který zakazoval uzavírat sňatky mezi říšskými občany a osobami bez árijského původu. Norimberské zákony uvítaly jen zarputilí antisemité. Pro spoustu smíšených rodin to znamenalo doslova pohromu. Na árijské manžele byl vyvíjen tlak, aby se s „židovským partnerem“¹²¹ rozvedli apod.¹²² Dále vešly v platnost předpisy mající vliv na osobní svobodu a svobodu pohybu, jež měly za cíl korigovat „Hitlerem slibovanou nezaměstnanost“ a v zájmu Říše mobilizovat pracovní síly [zákaz rolníků stěhovat se z venkova do měst, připoutání dělníků k jejich podnikům]. V roce 1935 zavedli nacisté pracovní povinnost pro mládež ve věku od 19 do 25 let.¹²³ Ještě nějaký čas po vyhlášení „slavných“ norimberských zákonů mohli Židé emigrovat do zahraničí, ale málokterý hostitelský stát měl zájem tyto příslušníky přijmout¹²⁴. Většina evropských vlád se potýkala s problémem antisemitismu a měla strach, že se situace ještě zhorší.¹²⁵

Prvním aktem velkého antisemitského násilí byla tzv. *Křišťálová noc* v listopadu 1938. Tou vše začalo. Pogrom symbolizoval a urychlil vyostření nacistické protižidovské politiky, která znamenala hrůzostrašnou genocidu celého židovstva.¹²⁶ Stačilo mít židovského předka, sňatek se Židem či být dítětem ze smíšené rodiny.¹²⁷ Nejvíce Židů náleželo k bohaté buržoazní vrstvě, tudíž měl antisemitismus¹²⁸ v této společenské vrstvě méně příznivců, árijská buržoazie držela nad buržoazií židovskou alespoň ze začátku „ochrannou ruku“. Postupem času to už ale možné nebylo.¹²⁹ Ještě s větším odporem než na německé Židy se pohlíželo na židovské obyvatelstvo ze „zaostalých krajín“ východní Evropy.

Lidé v Německu byli rozděleni na „občany“ a „obyvatele“. Občanem směl být pouze člověk s německou či příbuznou krví, jež ochotně a věrně sloužil své Německé říši. Židé byli pouhými obyvateli bez občanských výsad.¹³⁰ Rok 1938 přinesl nejdrastičtější protižidovská opatření v podobě zákonů, díky kterým měli Židé zakázáno např. změnit si jméno, nesměli

¹²¹ Němečtí sionisté viděli, že Hitler útočí na celou židovskou rasu bez ohledu na to, zda jsou to Židé ortodoxní, či Židé bez vyznání.

¹²² V Německu bylo v r. 1939 asi přibližně 30 000 smíšených manželství, přibližně každý desátý Žid byl ženatý s nežidovkou.

¹²³ Vojáček, L.: *Právní dějiny*, s. 119.

¹²⁴ Roosevelt s Židy sympatizoval, ale pouze slovně, prakticky neudělal nic pro to, aby jim pomohl do USA emigrovat.

¹²⁵ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 404 - 409.

¹²⁶ Davies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, s. 59.

¹²⁷ Osoby se dvěma prarodiči árijskými a dvěma prarodiči židovskými se považovaly za „poloviční Židy“.

¹²⁸ Antisemitismus a s ním spojená šikana a ponižování postihla nejprve nejnížší vrstvy židovského obyvatelstva, kteří byli v podstatě nejvíce zranitelní.

¹²⁹ Burleigh, M.: *Třetí říše – nové dějiny*, s. 243 - 249.

¹³⁰ Jako je např. volební právo.

pracovat v různých profesích. Židé měli zákaz přístupu do německých divadel, židovské děti byly vyloučeny z německých škol, bydleli v separovaných komunitách. Podle dalšího zákona z roku 1941 museli nosit žlutou Davidovu hvězdu – poslední krok ke konečnému řešení židovské otázky.¹³¹ „Konečné řešení židovské otázky“ probíhalo od jara 1942.

Hitlerova Říše se ovšem nespokojila jen s vražděním Židů¹³², ale dychtila také po židovském majetku. Nacisté využívaly různých donucovacích prostředků k tomu, aby převzali velení nad židovskými podniky¹³³, až nakonec dostáli svého a spousta podniků přešla tímto způsobem pod jejich správu či do jejich vlastnictví. Diskriminace, násilí a arizace německého hospodářství donutily velký počet Židů k emigraci [pokud ještě emigrace byla možná] – značný podíl židovského majetku tím pádem zůstal v Třetí říši nacistům. Majetek uloupený Židům byl např. používán k nákupu surovin pro válečný průmysl. Holocaust židovského národa byl kombinací zvráceného, nenávisť naplněného idealismu a sprostého lupičství.¹³⁴

Přes všechny Hitlerovy úspěchy spojené s okupováním Československa¹³⁵, Polska a ostatních evropských oblastí se Hitler spálil – osudným mu byl SSSR. Už ve svém díle *Mein Kampf* z roku 1925 hovoří o zničení Ruska - spolu s jeho Slovany, útokem na Sovětský svaz se v podstatě vrátil ke svým původním plánům a kořenům na začátku jeho kariéry.¹³⁶ Až do německé invaze se sovětský režim snažil ze všech sil pomáhat Hitlerovi a plnit svědomitě všechny kontrakty o dodávkách válečného materiálu.

Nacionální socialismus byl ve srovnání s komunismem u moci jen krátce, přesto mluvíme o 25 milionech civilních obětí z okupovaných zemí, Židech, sovětských válečných zajatcích i obětech vyhlazovacích táborů.¹³⁷

Německá církev a nacismus? Jedna část katolické církve kolaborovala s nacistickým režimem¹³⁸, druhá část - tajná organizace v rámci církve - stála v opozici. Hitler měl záměr omezit vliv církve a učinit z ní jen charitativní uskupení bez podstatného významu.¹³⁹

¹³¹ Clayová, C., Leapman, M.: *Panská rasa*, s. 53 - 56.

¹³² Je paradoxní, že pro Židy bylo v Evropě nejbezpečnějším místem právě fašistické Španělsko, Portugalsko a Itálie, dokud zde Hitler nezavedl loutkovou vládu. Nejnebezpečnější byla Francie, kde kolaborantská vláda, antisemitská od samého začátku, perzekuovala Židy čím dál tím více.

¹³³ Neposkytnutí úvěru, navádění dodavatelů či zákazníkům apod..

¹³⁴ V roce 1943 činily ztráty na majetku evropských Židů asi 6,317 miliardy amerických dolarů.

¹³⁵ Československé divize patřily v Evropě k nejlépe vyzbrojeným: když nakonec Hitler v březnu 1939 Československo okupoval, získal další prvotřídní zbraně pro vlastní armádu a kromě toho opanoval rozsáhlý čs. zbrojní průmysl.

¹³⁶ Seibt, F.: *Ta stará ošklivá melodie*, s. 263 - 269.

¹³⁷ Balík, S., Kubát, M.: *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 131 - 133.

¹³⁸ Skácel, T.: *Problematické vztahy mezi katolickou církví a nacismem* [online]. Christnet.cz. 24.5.2000, [citováno 5.9.2011], dostupné z: <http://www.christnet.cz/magazin/clanek.asp?clanek=161>.

¹³⁹ Burleigh, M.: *Třetí říše – nové dějiny*, s. 593.

Nacismus vehementně podporoval sport a sportovní úspěchy nacistických sportovců vůbec. Nikdo nevyužil politické síly sportu lépe než právě Adolf Hitler. Olympijské hry, konané v Německu v roce 1936, ztvárnil jako unikátní propagandistický triumf a oslnil jimi nejen německou veřejnost. Tisíce nezúčastněných cizinců nechápalo z jakého důvodu je Hitlerův režim tak hanoben. Židé však měli sportovní aktivity zakázány, stejně tak nedobře se vedlo sportovcům a sportovkyním židovského původu.¹⁴⁰

Když se zaměříme na vědu a vědce v nacistickém Německu, můžeme „vypíchnout“ velký Hitlerův cíl: zhotovit jako první na světě atomovou bombu. Tento záměr a výzkum byl od roku 1939 velmi štědře dotován, ale nikdy nebyl úspěšný. Zůstává otázkou, jestli pověřené osoby „svým způsobem“ tento výzkum nesabotovali? Sítil odpor proti práci židovských vědců, kteří, pokud nepracovali pro režim, byli perzekuováni. Podíl židovských badatelů byl nadprůměrný, nicméně spousta těchto intelektuálů se podřídila a zůstala. Věda neupadala, ani nevzkvétala. Za zmínku ještě stojí práce vědců v oblasti medicíny a biologie, a s tím spojené nehumánní pokusy na lidech, např. v koncentračních táborech či sterilizace, nemluvě o výzkumu a vývoji účinnějších vyhlazovacích prostředků, např. kremačních metod mrtvých těl.¹⁴¹

4.2.1. Koncentrační a vyhlazovací tábory

První koncentrační tábor byl otevřen v roce 1933 v bavorském Dachau. Kontrolu nad tábory převzaly od roku 1934 *Schutzstaffel-SS* od složek SA.¹⁴² SS byla ozbrojená organizace NSDAP v čele s Himmlerem, jemuž byl podřízen bezpečnostní aparát včetně vyhlazovací politiky. První ze zřízených táborů byly určeny pro nepřátele režimu - komunisty, sociální demokraty apod.. Po roce 1935, kdy vstoupily v platnost Norimberské zákony, byly určeny a priori pro Židy. Je nutné od sebe rozlišit síť koncentračních táborů SS¹⁴³, kam patřily např. tábor Osvětim nebo Mauthausen, od novějších generací táborů, jež měly pouze vyhlazovací funkci, jako např. Treblinka, Sobibor apod.. Prvně jmenované sloužily, stejně jako ruské Gulagy, jako tábory nucených prací. Ta „novější zařízení“ měla jen jediný účel. Šlo o továrny na smrt, které měly co nejrychleji a nejefektivněji zabít pronásledované lidské bytosti.¹⁴⁴ [Jen pro upřesnění: tábor v Osvětimi náležel do obou kategorií]. Původní tábory byly zařízeny

¹⁴⁰ Rippon, A.: *Hitlerova olympiáda*, s.27 - 37.

¹⁴¹ Cornwell, J.: *Hitlerovi vědci*, s. 24 - 31, s. 319 – 326.

¹⁴² Davies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, s. 318.

¹⁴³ Kromě koncentračních a vyhlazovacích táborů rozlišujeme ještě třetí kategorii táborů – tábory tranzitní neboli přestupní.

¹⁴⁴ Davies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, s.174.

pro tvrdou a nelidskou práci vězňů, jež byli zbaveni právní ochrany. V krátkém čase zde byli „udřeni k smrti“ a rychle umírali. Druhý typ táborů, tj. vyhlazovací, nebyl k práci uzpůsoben, byl vybaven pouze plynovými komorami a řadou krematorií. Selekcce se prováděla již na příjezdové rampě transportu. Jen zhruba 20% Židů z transportu, pokud měli to „velké štěstí“ a byli vybráni na práci, se mohli přidat k „nežidovským vězňům“ do pracovního tábora a mít aspoň minimální šanci na přežití či delší život.¹⁴⁵

V první fázi, tj. v letech 1933 – 1936 sloužila nucená práce v koncentračních táborech spíše jen k udržení disciplíny a k šikaně ze strany dozorců. S postupem času a v souvislosti s nedostatkem pracovních sil v německém průmyslu sloužila nucená práce vězňů především k ekonomickému zajištění Hitlerových plánů.

Myšlenku a systém koncentračních táborů importovali nacisté ze Sovětského svazu, kde většina táborů sloužila k ekonomickému účelu a návratnosti „investic“, což inspirovalo Himmlera. Měl také zájem v německém hospodářství vytvořit rozsáhlý „státní sektor“. Nacisté využívali lidský potenciál - při minimální režii, dokud to bylo možné, tj. než byli tito ubožáci vhodní jen pro plynové komory.¹⁴⁶ Pronajímali práci¹⁴⁷ podnikatelům a za odvedenou práci inkasovali do „esesácké“ pokladny slušné peníze, např. od společnosti Krupps, Siemens, I. G. Farben – tj. od průmyslníků [kolaborujících s nacistickým režimem], jež si takto levnou pracovní sílu do svých továren propůjčovali.¹⁴⁸ Tyto „ziskuchtivé“ firmy si často budovaly v blízkosti táborů své pobočky a výrobny.¹⁴⁹ Z logiky věci vyplývá, že vyhlazovací tábory ve svých prostorách takovéto průmyslové pobočky neměli.¹⁵⁰

Vraťme se k právě k těmto táborům, které měly za cíl pouze „vyhlazovat“. Tato genocida židovského národa se prováděla za pomoci plynu zvaného Cyklon B. Dodavatelem této látky byla jedna ze „zprátelených nacistických firem“ – I. G. Farben. Poprvé byl tento plyn použit v Belsenu.¹⁵¹ Poté začaly fungovat další tábory, jako již zmíněný Sobibor, Treblinka a Osvětim. Posledně uvedený je označován jako největší vyhlazovací zařízení všech dob.¹⁵² Vraždění se tu provádělo jako velkokapacitní průmyslový proces. V prosinci 1941 měl Hitler v moci již 8,7 mil. Židů.

¹⁴⁵ Davies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, s.320 - 321.

¹⁴⁶ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 404 - 409.

¹⁴⁷ Pokud si vězně najímali soukromé firmy, musely za ně poskytnout poplatek Říši, cca 45-65% denní mzdy německého dělníka.

¹⁴⁸ Koncem roku 1944 bylo různým průmyslníkům „pronajato“ přes 500 000 vězňů.

¹⁴⁹ Zajímavým poznatkem je, že Himmler měl ještě vlastní továrnu, kde pracovali „ulití“ židé, jejichž existenci Hitlerovi zatajil.

¹⁵⁰ Spoerer, M.: *Nucené práce pod hákovým křížem*, s. 131 - 181.

¹⁵¹ Tento koncentrační tábor měl kapacitu 15 000 mrtvých denně.

¹⁵² V Osvětimi zahynulo 2 miliony lidí.

4.2.2 Adolf Hitler

Hitler byl romantik, který chtěl vytvořit z Německé říše říši kolosálních rozměrů. Pokud měl zájem se v Německu ucházet o moc, musel se o ni ucházet alespoň ze začátku demokratickými prostředky.¹⁵³ Byl přesvědčen, že jediným nástrojem, jenž dokáže provést zásadní revoluční změny, je vysoce disciplinovaná a centralizovaná strana pod vedením autokratické špičky. Hitler nikdy neumožnil svým stoupencům skutečnou účast na rozhodování, ale zato jim poskytoval velkou volnost pro výstřednosti včetně násilí. Hitler své „tábory smrti“ nikdy nenavštívil. Nad vražděním urozených generálů, které znal a kterými pohrdal, slintal blahem, avšak likvidace celých etnických, rasových a náboženských skupin pro něj byla pouhou nechutnou povinností. Nikdy nepodlehł pokušení, aby přesycen absolutní mocí ve svém úsilí polevil. Pro svou netrpělivost byl nebezpečný v krátkodobých plánech a neúčinný při dlouhodobých úkolech [pravý opak sovětských stratégů]. Hitlerovy metody vlády časem ztratily veřejnou dimenzi národního souhlasu. Blížily se metodám Stalinovým. V těchto chvílích se už Hitler přestává ucházet o přízeň lidu, kterým ve skutečnosti opovrhuje.

Hitler kladl důraz na nacionalisticko-autoritářskou tradici. Ideologie náležela Hitlerovi a on ji také řídil. Nepocházela od nacistické strany, na rozdíl od komunistické ideologie, jež byla spíše řízena stranou.¹⁵⁴

4.3. Fašistická Itálie

Po 1. světové válce byla Itálie chudou zemí, ve které začaly stoupat revoluční nálady a objevovaly se stávkové bouře. Italská ekonomika začala po bouřlivém a překotném vývoji v letech války chřadnout a vstoupila do prudké krize. Benito Mussolini založil r. 1919 fašistické hnutí tzv. „bojové svazky“, později přejmenované na Fašistickou stranu. V téhle době byl fašismus pouze bezvýznamným jevem. Fašismus ovšem začal získávat své příznivce na severu, v okolí Terstu¹⁵⁵, odkud se hnutí kvůli hospodářské krizi rozšiřovalo dále do vnitrozemí Itálie, která byla pro růst fašismu příznivá. Vzdávající se sklony privilegovaných vrstev k autoritářství a neudržitelnost nezaměstnaných mas nahrávaly fašistickému smýšlení B. Mussoliniho, který nakonec z této situace vytěžil. Itálie byla na začátku 20. let ve stejném stavu jako Německo před nástupem nacismu.¹⁵⁶

¹⁵³ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 133.

¹⁵⁴ Bullock, A.: *Hitler a Stalin*, s. 341 - 412.

¹⁵⁵ Hlavně mezi Slovinci, jež tuto oblast obývali.

¹⁵⁶ Procacci, G.: *Dějiny Itálie*, s. 330 - 336.

Mussolini očistil „fašistické nadšence“ od extremismu¹⁵⁷ a pokusil se fašistickému hnutí dát nějaký řád a smysl s vědomím, že jen takto má hnutí šanci. V roce 1922 zmobilizoval tzv. pochod na Řím¹⁵⁸ a po velkém úsilí jej úřadující monarcha¹⁵⁹ pověřil sestavením nové vlády. Mussolini se stal předsedou vlády. Po pár bouřlivých letech panuje v Itálii konečně klid. Byla dovršena fašistická revoluce s posvěcením ústavních orgánů.¹⁶⁰ Komunistická strana Itálie věřila, že fašistický režim urychlí jejich marxistickou revoluci a pomůže jí. Itálii v tuhle dobu trápila těžká bída a vysoká inflace. V roce 1924, kdy odstranili svého odpůrce, Matteottiho, jako zástupce opozice, se vše obrátilo a Mussoliniho popularita rapidně klesla, a tímto přešel do tábora extrémistů. Po roce 1925 byly zakázány opoziční noviny a Mussoliniho protivníci byli internováni ze země. Byla navržena spousta fašistických zákonů¹⁶¹, včetně zákonů ve smyslu sociální reformy, jež měly zrealizovat tzv. *korporativní stát*.¹⁶² Parlamentní demokracie v Itálii byla zničena. Socialistický i jiný opoziční tisk¹⁶³ včetně opozičních organizací byl zakázán, opoziční poslanci vyloučeni ze Sněmovny – Itálie se stala fašistickou diktaturou.¹⁶⁴ Mussoliniho armádou byly *Milice pro národní bezpečnost*, kde se prosadili bývalí bojovníci úderných oddílů.¹⁶⁵ Přeměnil také fašistickou *Velkou radu*¹⁶⁶ na státní orgán nadřízený parlamentu, které následně podléhalo schvalování zákonů. Stále ještě existovala armáda mimo tu fašistickou a poradní orgán mimo ten fašistický. Mussolinimu sloužila tajná policie - *Organizace pro dohled a potlačování antifašismu* – *OVRA*, která se zaměřovala na vyhledávání komunistických aktivistů. Pokud se podezření vůči „neblaze aktivní“ osobě prokázalo, předstoupila před tzv. *Mimořádný soud*. „Protistátní živly“ bylo možné internovat ze země na dobu nepřesahující pět let i bez rozsudku soudu. Většinou šlo o internační střediska na italských přilehlých ostrovech. Zacházení s internovanými bylo o mnoho humánnější ve srovnání s krutými koncentračními tábory v Německu nebo stalinskými pracovními tábory.¹⁶⁷

Organizace neboli složky jako Burza práce, Národní stavovská rada, Komora svazků, ale tyto společnosti nikdy neměly ve fašistické Itálii podstatný význam. Korporativní stát byl spíše vytvořen jen „na papíře“.

¹⁵⁷ Nejprve šlo o fašistické skupiny, které se vyznačovaly extremismem a banditismem.

¹⁵⁸ Mussoliniho puč byl inspirován Leninovým úspěchem.

¹⁵⁹ Král se obával občanské války.

¹⁶⁰ Procacci, G.: *Dějiny Itálie*, s. 336 - 338.

¹⁶¹ Výnosů s pravomocemi potlačit podvratnou antifašistickou činnost.

¹⁶² Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 99 – 102.

¹⁶³ Svoboda tisku byla omezena tzv. Společovacím zákonem.

¹⁶⁴ Ridley, J.: *Mussolini*, s. 184.

¹⁶⁵ Tzv. černé košile.

¹⁶⁶ Vznikla na základě ústavy roku 1928.

¹⁶⁷ Internovaní lidé se mohli po ostrově volně pohybovat.

Italský fašismus byl podstatně méně krvežíznivý, byl shovívavější k soukromému majetku i vlastnictví.

Na rozdíl od prvních voleb roku 1924, které se vyznačovaly zastrašováním a terorem proti odpůrcům a fašisté získali méně hlasů než opozice, v následujících volbách¹⁶⁸ už tomu bylo jinak. Důvodem bylo to, že Mussolini uzavřel konkordát s katolickým Vatikánem, a tím si získal velkou podporu voličů katolické Itálie. Mnoho Italů vidělo ve fašismu „silnou hráz“ proti proniknutí komunismu.¹⁶⁹ Lidé zažívali v těchto časech hojnost, rozvoj automobilismu, cestování, zábavy i kultury. Co se týče podpory sportu ve fašistické Itálii, patřil mezi zbraně zahraniční politiky a snažil se vydobýt uznání, např. italský fotbal.

V prvních letech fašistického období byl hlavním prostředkem totalitní propagandy tisk. Kontrolu nad tiskem vykonávala fašistická vláda různými způsoby.¹⁷⁰ Pokud šlo o většinu obyvatel, fašismus jim do běžného života nikterak nezasahoval. Fašistický režim přinesl lidem jisté vymoženosti, pokud byli členem fašistické organizace.¹⁷¹ Jen málo zasahoval do vědecké a intelektuální svobody.

K fašistům v jiných zemích, obzvláště v Německu, zaujímal Mussolini opatrné a nejednoznačné stanovisko. Vzhledem k Hitlerovi prováděl dvojí politiku. Na jedné straně přesvědčoval Británii o svém nesouhlasu s činy nacistického Německu, na druhé straně se pak snažil o to, aby proti Hitlerovi nic nepodnikali. Později vydal nařízení, podle kterého museli Židé, kteří uprchli z Německa a Rakouska, Itálii do půl roku opustit – zavedl německé rasové zákony i na italské půdě a od roku 1938 začalo pronásledování Židů, stejné jako v Německu.¹⁷² Podrobil se Hitlerovu nátlaku, i když se jej snažil zmírnit.¹⁷³

K prvnímu z gangsterských paktů mezi Hitlerem a Mussolinim došlo v roce 1939 – tzv. *ocelový pakt*, který zavazoval ke spolupráci v případě války.¹⁷⁴ S předpokládaným koncem války se začalo všeobecně tušit, že Itálie „vyjde z boje jako poražená země“. Mussoliniho režim přestával být populární - Italové se těšili, že s pádem režimu přijde také konec války. Když ji po boku Německa prohrávali, impérium v Etiopii, i Libyi bylo ztraceno a lidé se od svého Duceho odvrátili. V roce 1943 byl Velkou fašistickou radou sesazen a uvězněn. Poté byl nacisty osvobozen a s Hitlerovou podporou a pomocí stvořil na italském

¹⁶⁸ Konaných v roce 1929.

¹⁶⁹ Procacci, G.: *Dějiny Itálie*, s.339 - 342

¹⁷⁰ Zkupovala akcie a snažila se mít majoritní podíl ve společnostech, které noviny vydávaly, jež dostávaly instrukce jaký zaujímat politický postoj.

¹⁷¹ Ridley, J.: *Mussolini*, s. 211.

¹⁷² Procacci, G.: *Dějiny Itálie*, s. 348.

¹⁷³ Neoznačoval Žida podle všech měřítek jako Hitler.

¹⁷⁴ Napřed Mussolini vyhlásil neutralitu, cítil, že Itálie není ještě na válku připravena. Po zhroutilí Francie, však Itálie do války vstoupila, i když se snažila vstup oddálit, vědoma si své nepřipravenosti.

území pod diktaturou nacistů tzv. *Italskou sociální republiku*. V dubnu 1945 byl znovu zatčen a nakonec popraven antifašisty. Mussoliniho *Italská sociální republika* přešla od nacionalismu k imperialismu, od imperialismu k bělošskému rasismu, pramenícímu z podmaněných kolonií, od bělošského rasismu k antisemitismu.¹⁷⁵

4.3.1. Benito Mussolini

Znakem B. Mussoliniho se staly symboly starých Římanů, i emblém, který sloužil Francouzské revoluci - svazky neboli fascies¹⁷⁶. Leninovo hospodářské fiasko jej odradilo od přímého vyvlastnění průmyslu. Mussolini nebyl ztotožňován s násilím, naopak mnozí doufali v to, že právě on může těmto ukrutnostem zabránit. Měl sklon k násilí, jen pokud jej bylo opravdu třeba, nezneužíval jej. Prohlásil, že fašismus uznává poslání kapitalismu, který v žádném případě není v úpadku a bude existovat ještě po mnoho let. Prohlašoval, že fašismus je rozhodně antisocialistický, a že socialistické chápání kapitalisty jako vykořisťovatele proletariátu je směšné. Měl zájem urovnat i vztah státu k církvi. Zpočátku to byla nenávisť, ale postupem času si cestu k církvi našel. Prohlašoval, že fašismus náboženství respektuje - není ateistický, ani protikatolický.¹⁷⁷ Hitlerovi vadilo, že Mussolini nebyl antisemitista. Velký význam přikládal výchově a indoktrinaci mládeže. To bylo důležité pro takovou zemi jakou byla Itálie, kde se dětem od útlého věku vštěpovalo katolické křesťanství. Při edukaci dětí využívali fašisté své propagandy.

Sám se považoval spíše za vůdce národa se souhlasem lidu než za vůdce strany.¹⁷⁸ Mussolini časem opustil všechny myšlenky a názory, které proklamoval před rokem 1914 - jako byl internacionalismus, socialismus i republikánství. Někdy se o něm říká, že byl fašistou proti své vůli, že uvnitř ve svém nitru zůstal zapřísáhlým marxistou.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Ridley, J.: *Mussolini*, s. 286 - 290.

¹⁷⁶ Lenin pro svůj symbol použil srp a kladivo starých sociálních demokratů.

¹⁷⁷ Ridley, J.: *Mussolini*, s. 195 - 196.

¹⁷⁸ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 102 - 105.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 102-105.

5 Shrnutí a komparace komunistického režimu v Rusku, režimu nacionálně socialistického v Německu (fašistického režimu v Itálii)

Zkušenosti z první světové války, strádání a neklid v době krize a částečně taktéž kapitalismus, který si výborně „sedl“ s autoritářským režimem, položily základ extremistickým politickým spolkům a hnutím na straně levice i na straně pravice. My jsme schopni konstatovat, že tato situace nepřímým způsobem přispěla k nastolení totalitních režimů jako byl fašismus, nacismus či komunismus v daných státech a k rozpoutání celosvětového konfliktu – 2. světové války.

Díky ekonomické krizi bylo Německo v předválečném období odkázáno na zahraniční půjčky a americké investice. Právě krize jej učinila velmi zranitelným a připravila jej na přetížení fašismu. Podobně na tom byl SSSR i Itálie, jejichž ekonomiky zažívaly taktéž těžké chvíle, např. na rozdíl od ekonomiky americké, která na tom byla o něco lépe.

Jediná vládnoucí strana, absolutní moc jednoho člověka, jediná ideologie, policie a s ní spojený teror – to vše vidíme, jak v nacistickém Německu, tak i v SSSR.

Co tomu předcházelo? Vládnoucí mechanismus, se kterým již nejsou občané spokojeni a tápou - mají potřebu se takřkajících „na něco se upnout“. Nabízí se jim nové a netušené „možnosti“ – socialistické hnutí deklarující revoluci, která změní vše od základu, či na druhé straně hnutí nacionalistického rázu, které nesouhlasí taktéž s dosavadním zřízením a operuje tím, že národ, který klečí na kolenou, opět postaví na nohy a okolní svět bude k tomuto lidu vzhlížet s respektem. Společnost se uchyluje k radikálním myšlenkám tak, jak to učinili liberálové v Itálii, k Mussoliniho fašistům a němečtí konzervatisté zase k Hitlerovým národním socialistům. V obou uvedených státech, Itálii i Německu, se fašismus nikterak nezasloužil o to, aby získal moc. V podstatě se mu to podařilo se souhlasem, bez většího boje nebo v podstatě díky tomu, že starý režim zklamal, nebyl již schopný efektivní existence a bylo nastoleno něco nového. Komunismus v Rusku i fašismus vybízeli k následování všechny, koho „zklamala“ liberální a parlamentní demokracie. Komunismus a fašismus tento liberalismus rozdrtily.

Popularita nacionalismu měla dobrý základ v tom, že efektivně zkumulovala myšlenky celé společnosti: byl to socialismus pro chudou dělnickou třídu, antikomunismus pro třídu bohatších a nacionalismus spojený s antisemitismem pro celý národ, který se cítil ponížen a chtěl se pomstít. Jakmile se nacisté ujali moci, soustředili se nejprve na zničení opozice pomocí propagandy, poté na rasovou čistotu a vyhlazení Židů za pomoci policie a

systemu koncentračních a vyhlazovacích táborů. Posledním úkolem zůstávalo dobytí východní části Evropy pro vytvoření nové říše.

Došlo k odstranění opozičního protivníka a nastala vláda diktátora v podobě „Führera“ Adolfa Hitlera v Německu a „Duceho“ Benita Mussoliniho v Itálii, jež se staly svrchovanými a neomezenými vůdci, každý po svém.

Oba režimy se snažily „zamaskovat“ totální hrůzy, které páchaly, komunismus zvěrstva v pracovních táborech, nacismus nebývalou genocidu v koncentračních a vyhlazovacích táborech. Komunisté ještě navíc tajili skutečná čísla – více než nacističtí kolegové po sobě „zahlazovali“ stopy.

Cílem, který si stanoval sovětský teror, bylo vytvořit společnost, která odpovídala danému beztřídnímu ideálu, zatímco v Německu šlo nacistům o vyhlazení nenáviděných Židů.

Komunisté chtěli člověka předělat – udělat z něj člověka nového, který zájem společnosti staví nad svůj zájem individuální. Nacisté opovrhovali pro ně „bezcnými národy“ a „neplnohodnotné“ jedince chtěli prostě jen zlikvidovat a smést z povrchu zemského. Z nepřátel režimu se snažili mít efekt ve formě nucené práce v pracovních táborech.

Zatímco nacisté „třídili“ své nepřátele podle rasových tabulek, komunistická NKVD dle společenského původu.

Společným znakem pro oba totalitní režimy byla neustálá obava, nejen z nepřátel současných, ale i budoucích. Stalin vydával dokonce kvóty určující počet osob odsouzených k likvidaci. Pro komunistickou stranu byly taktéž typické čistky údajných či faktických nepřátel ve straně, a toto období je charakteristické neustálým strachem „soudruhů“, kdy na ně někdo ukáže prstem a budou muset být prověřeni. Hitler a jeho podřízení více důvěřovali svým spolupracovníkům.

Co se týče antisemitismu: v SSSR se projevoval¹⁸⁰, ale ve srovnání s Německem měl podružný význam.

Němci byli na rozdíl od Rusů vzdělaným a vyspělým národem, vyžadovali odlišnou formu propagandy: v Německu přes tisk, rozhlas, rádio a noviny, kde vůdce vystupuje se svými „uhračivými“ projevy, v SSSR spíše osobními „návštěvami“ tzn. přímou agitací - agitátory působícími přímo v továrnách nebo v tamních zemědělských družstvech. V Itálii byla propaganda téměř shodná s německou.

¹⁸⁰ Pro zajímavost uvádím, že stranický aparát Komunistické strany měl židovské členy.

Komunistická strana organizovala své členy víceméně podle pracovního zařazení, NSDAP podle místa bydliště straníka.

Teror, propaganda a organizace byly prakticky společné znaky pro oba režimy – jak komunismus, tak i nacismus – jenže každý stát s jiným sociálně politickým obsahem.

Na rozdíl od komunismu neměl fašismus úmysl vybudovat nový druh řízení hospodářství, ani měnit majetkové vztahy ve společnosti. Fašismus „sázel“ na nový řád, který spíše než revoluci, chce nastolit pořádek a systém ve státě.

Mezi oběma směry panovalo navzájem silné nepřátelství. Ale samotné soupeření mezi komunistickou a fašistickou totalitou bylo víceméně „velký podfuk“, už jen když pomineme Pakt o neútočení mezi Hitlerem a Stalinem a spolupráci ve zbrojním průmyslu. Nacistická a sovětská bezpečnost spolu spolupracovaly, NKVD předávala Gestapu¹⁸¹ uprchlé německé státní příslušníky, většinou komunisty a Židy,¹⁸² kteří byli jasným důkazem styku a spolupráce nacistického Německa a Sovětského svazu.

I když měl nacistický teror vlastní koncept, v mnohém se učil od komunistů, např. i co se týče koncentračních táborů. V době, kdy Hitler zaváděl koncentrační tábory v Německu, v SSSR už byla vybudovaná síť těchto brutálních zařízení.

Sovětská armáda byla zaostalejší a méně profesionální, hůře vyzbrojená než armáda německá. Oba režimy se předháněly ve zbrojení, zároveň měly odlišný postoj k válce. Komunismus se cítil být v tomto ohledu slabší než německý fašismus, propagoval spíše mírové řešení. Ve fašismu byla „útočná válka“ spíše plánovaná, a to za účelem podmanění dalších území Evropy. Když Hitler napadl SSSR, neměl v úmyslu zbavit tuto zemi tyrana, ale chtěl si SSSR zotročit a opanovat.

Komunismus chtěl z bývalého Ruska učinit federální stát s velkým počtem národů, na rozdíl od Hitlera, ten chtěl ve své Říši pouze národ německý.

Při srovnání bolševismu, tj. radikální formy marxismu, právě s nacismem nacházíme v zásadě rozdíl jen v tom, že bolševismus je internacionálně socialistický a nacismus je nacionálně socialistický.

Obě ideologie jsou příbuzného ražení – obě usilují o stát, kde budou lidé zásadně rozděleni na „elitu“ a „nevolníky“.

¹⁸¹ Státní tajná policie podléhající SS.

¹⁸² Paradoxem zůstává, že někteří němečtí komunisté, kteří utekli před Hitlerem do Ruska, měli na těle stopy mučení gestapem, a zároveň i ruské NKVD.

A důvod proč byly oba režimy nakonec zdárně odstraněny? Komunismus „pošel“ na vnitřní problémy spojené se zaostalostí, se zastavením hospodářského růstu a životní úrovně. Fašismus ztroskotat kvůli svému „útočnému boji“ ve válce proti ostatním státům.

Když bych měla porovnat, který režim je krutější či horší a který naopak mírnější – možná by přišla vhod tato myšlenka, že režim nacionalistický neměl dostatek prostoru a času jako režim komunistický, aby ukázal ještě více, „co by dovedl“! I když za své krátké působení se velmi činil. Obě ideologie možná ve své podstatě zruďné nebyly, ale jak své plány realizovaly, to zruďné bylo.

A jaký byl vztah obou těchto režimů k takovým oblastem společnosti jako byla církev, sport a věda? Totalitární systém se snaží zasahovat do všech oblastí života. Nechce si připustit, že by mohl existovat nějaký prostor, v němž by nebyla přítomna „jeho“ politická ideologie.

Italský fašismus i německý nacismus byly na rozdíl od komunismu k církvi a její organizaci „loajálnější“. Mussolini usiloval o přízeň italské veřejnosti a uzavřel s církví konkordát. V Německu se katolické církvi podařilo zachovat si určitou svobodu a existenci. Církev se snažila o spolupráci s těmito režimy, s cílem zachovat se pro pozdější generace.

Zle dopadla církev v komunistickém světě Sovětského svazu. Antiklerikální sovětské tendence vedly k zavírání kostelů, rušení seminářů všech vyznání, kněží byli popraveni. Jen s podivem se dnes díváme na to, že víra v Rusku stále ještě žije - po tak dlouhodobém útlaku!

Fašismus i komunismus tu „svou víru“ viděly ve svých rituálech – což je shodné pro náboženství i totalitarismus, např. vojenské přehlídky na Rudém náměstí v Moskvě nebo velkolepé sjezdy nacistické NSDAP.

Sport se stal v obou režimech symbolem všeobecné propagandy, ať mluvíme o fyzicky zdatném sovětském soudruhovi, nebo Hitlerovi, který kladl důraz na fyzickou kondici a sílu, obzvláště u svých důstojníků a vojska. Nacismus rád měnil veškerá sportovní klání na události masové propagandy. Sportovci a sportovkyně v obou režimech zažívali těžké chvíle, u komunistů díky svému společenskému zařazení a u nacistů díky příslušnosti k určité rase.

Komunisté i nacisté se snažili jako první na světě¹⁸³ vyvinout atomovou bombu. Vědci byli v obou režimech perzekuováni. V Německu, pokud byli Židé, či jen proto, že nechtěli nacionalistickou politiku přijmout za svou a pracovat pro Hitlera. V SSSR nebyli „biti“ na základě svého národnostního původu, ale díky tomu, že nesouhlasili s komunistickým zřízením a nehodlali se podvolit. Často potom končili v pracovních

¹⁸³ „Otcem“ první atomové bomby byl R. Oppenheimer – americký fyzik, který byl „paradoxně“ židovského původu.

táborech. Pokud komunistický režim měl potřebu získat určité vědce, uměl se je „vytáhnout“ i právě z těchto zmiňovaných táborů. V Německu byli vědci využiti pro daleko hrůzostrašnější účely, jako byly pokusy na lidech – vězňích v koncentračních a vyhlazovacích táborech, či pokusy se sterilizací či eutanazií za účelem rasové hygieny a vybíjení tzv. podlidí. V neposlední řadě se němečtí vědci museli angažovat ve zdokonalování technických zařízení sloužících k vyhlazení celých národů v Hitlerových „zařízeních smrti“.

5. 1. Komparace koncentračních a vyhlazovacích táborů v Německu s pracovními tábory v sovětském Rusku

Sovětské gulagy i německé koncentrační tábory měly jedno společné: věznily lidské bytosti, ne za to co udělaly, ale kým byly. Komunisté zavírali do táborů nepohodlné kulaky a protistátní živly, nacisté pak povětšinou Židy. Násilí v obou zemích páchané na těchto lidech bylo podobné a v ničem si nezádalo. Sovětské gulagy - své německé protějšky - co se týče počtu vězňů, značně překonávaly, a to dokonce i v letech 1942-45, kdy v Německu vrcholil vyhlazovací program. Fungovaly podstatně delší dobu a samozřejmě i po skončení druhé světové války, na rozdíl od těch nacistických.

Úmrtnost v koncentračních táborech v Rusku byla jistě vyšší než v nacistickém Německu, určitě i z toho důvodu, že ruské tábory se vyskytovaly v arktickém nebo subarktickém pásmu. Jisté je, že svou roli sehrály i všeobecně horší životní podmínky ve východní části světa.

Mě osobně se jeví nacistické tábory jako více kruté a nehumánní, když vezmu v potaz pokusy, které nacisté prováděli na Židech – na dospělých i na dětech. Už jen ta myšlenka, cíleně vyhladit určitý národ a technicky zvládnout metody hromadného zabíjení v plynu a navíc s početnými normami takto usmrcených obětí denně, je nepředstavitelná.

5.2. Srovnání čelních představitelů komunismu s představiteli fašismu A. Hitlerem a B. Mussolinim

Mezi Stalinem a Hitlerem docházelo ke kontaktům a dohodám. Měly různou intenzitu, ale nikdy nebyly úplně předurčeny. Od začátku do konce se vyznačovaly naprostou lhostejností k ideologickým zásadám, která jedna či druhá strana navenek hlásala – a přímo opovržením k jiným zájmům než těm svým. Jejich dohoda z roku 1939 dostala název *Pakt o*

neútočení neboli *Pakt Ribbentrop-Molotov* ¹⁸⁴ Právě pocit vlastní nedostatečnosti a nejistoty, „okořeněný“ chorobným strachem z nacistického Německa, přiměl Stalina tento fatální pakt podepsat. ¹⁸⁵ Pakt znamenal i jejich vzájemné osobní sblížení. Stalin mluvil o Hitlerovi jako géniovi, který se „vypracoval z ničeho“ - možná v něm viděl sám sebe. ¹⁸⁶

Hitler si na rozdíl od Stalina vytvořil vlastní stranu a v ní měl respekt začátku, na rozdíl od Stalina, který komunistickou stranu „podědil“ po svém předchůdci V.I. Leninovi. Stalin musel ze začátku své úmysly taktně skrývat, často čelil kritice a vzpomínání ostatních soudruhů „jaké to bylo za Lenina...“.

Násilí jim oběma nebylo cizí. Stalin se díval rád na trápení svých bývalých soudruhů v soudní síni. Ovšem nikdy nenavštívil vězeňské cely, ani nevšlechl do táborů smrti, stejně jako Hitler.

Hitler na rozdíl od Stalina důvěřoval svým přívržencům a povolil svým nejbližším kolegům určitý podíl na moci, Stalin nevěřil nikomu, jen sám sobě. Hitler viděl své nepřátele většinou všeobecně, a to např. v Židech. Stalin spíše individuálně - své kolegy ve straně neustále podezíral.

Hitler byl vychováván jako katolík, a proto se s církví snažil vycházet dobře, což pro něj bylo jistě výhodné, Stalin náboženství zesměšňoval.

Stalin se nepokoušel celou ideologii revidovat na rozdíl od Hitlera - ponechal v podstatě její „obal“, ale změnil podstatu – stále se držel Marxova odkazu. ¹⁸⁷

B. Mussolini převzal od Lenina myšlenku, že „revoluci“ je třeba urychlit. Oba obhajovali tzv. „předvojové menšiny“, které by ovládly nerozhodnou masu a stala by se z nich tím pádem tzv. *elita* ¹⁸⁸ – školení a oddaní lidé. Mussolini, na rozdíl od Hitlera a Stalina, byl v rámci jakékoliv diskuse víc otevřenější. Taktéž nikdy nezlikvidoval radikální levicové křídlo SA jako Hitler, ani nepopravil ostatní členy vlády a strany, jako to udělal Stalin. Mussolini zprvu hleděl na Hitlera jako na vulgárního kašpara a nebezpečného gangstera. Protivníkem v tomto cynickém rituálu mu byl Stalin. ¹⁸⁹ Mussolini byl, na rozdíl od Lenina, více ješitný a toužil být milován davem. Lenin byl naopak vůči lidem lhotejný, nikdy si nelámal hlavu tím, jak budou lidé na jeho plány reagovat, a v tom byla jeho síla. Navíc měl tu

¹⁸⁴ Pakt byl pojmenován podle vyjednávačů dohody – ministrů zahraničí obou mocností.

¹⁸⁵ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 336 - 354.

¹⁸⁶ Podle Ribbentropa Hitler Stalina velmi obdivoval.

¹⁸⁷ Bullock, A.: *Hitler a Stalin*, s. 341 - 412

¹⁸⁸ Teorii elit se zabýval italský sociolog Vilfredo Pareto (1848-1923). Početně malé uskupení lidí ovládá zbytek společnosti jak silou, tak přesvědčováním a manipulací.

¹⁸⁹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 316 - 317

výhodu, že se snažil své myšlenky prosazovat v zemi, kde byl lid vždy pouze „blátem pod nohama panovníka“.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 62.

6 Hospodářství v komunistickém Sovětském svazu a nacistickém Německu

Jedním z cílů mé diplomové práce bylo zjistit, jak je možné, že se právě totalitní ideologie byla schopna mezi lidem prosadit a zvítězit..., jaké změny v daném hospodářství slibovala a chystala, také proti čemu chtěla bojovat... a díky čemu si také na určitý čas nakonec upevnila moc ve státě... Nakonec se pokusím shrnout dostupné informace a konstatovat, jestli se tento definovaný cíl totalitnímu zřízení v daném čase podařilo uskutečnit, určené sliby realizovat a jestli provedené změny přinesly kýžený efekt...

Pokusím se vrátit do okamžiku, kde a čím to vše zřejmě začalo. Jak už jsem uvedla v předchozích řádcích, za vším stála hospodářská krize, která s sebou přinesla vysokou nezaměstnanost spolu s vysokou inflací a poklesem hospodářského růstu. Sítil odpor vůči současnému stavu, široká veřejnost „hladověla“ po zásadních změnách a začala se pomalu a možná nevědomě uchýlovat k extremistickým hnutím a organizacím a jejím slibům!

Američané, kteří předtím v Evropě poměrně značně investovali, byli donuceni své evropské investice „pozastavit“, sami potřebovali zdolat krizi, a svými finančními prostředky oživit své hospodářství, které také potřebovalo „finanční injekci“. Představitelé hlavních mocností řešili dle Versailleské dohody otázku válečných reparačí. Tyto platby z „pokladen“ určitých evropských zemí ekonomiky ještě více zatěžovaly. Státníci vítězných mocností 1. světové války diskutovali, zda „prominou“ dlužníkům v takto „špatné době“ reparační platby či ne. Reparace ve skutečnosti pozastaveny byly, ale tato dohoda nebyla kvůli USA ratifikována. Nejvíce na tomto rozhodnutí ztratilo Německo, poražená mocnost z 1. světové války. Důsledky Versailleské smlouvy zatížily Německo neúměrnými reparačními platbami, a tak Německo vůči ostatním státům v mezinárodních vztazích dlouhodobě znerovnoprávnily.

6.1. Hospodářství nacistického Německa

Do německého hospodářství se v meziválečném období „napumpovalo“ obrovské množství amerického kapitálu. Během následujících pěti let se německý vývoz zdvojnásobil. Výroba překročila předválečnou úroveň, v roce 1927-1929 už byla 12% na osobu nad ní. Meziválečná Výmarská republika se velkou měrou zabývala zbrojním průmyslem, i když zůstává pravdou, že k výraznějšímu zbrojení docházelo až ve 40. letech, tj. už když Německo přešlo do 2. světové války. Ale i ty nejlepší roční příjmy byly ve skutečnosti pod předválečnou úrovní. Také **nezaměstnanost** byla dosti vysoká. V roce 1926 dosáhla 18,1%,

v příštích dvou letech klesla na 8,8% a 8,4%, ale v zimě 1928-29 opět stoupla a překročila počet 3 mil. nezaměstnaných, tj. víc než 13%.¹⁹¹

Tabulka 1 Vývoj počtu nezaměstnaných Němců v letech 1933 – 1939, vyjádřeno v milionech osob

Rok	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Počet nezaměstnaných	6 mil.	3 mil.	2,9 mil.	2,5 mil.	1,8 mil.	1 mil.	0,3 mil.

V přiložené tabulce můžeme vidět vývojové tendence německé nezaměstnanosti od doby, kdy se Hitler stal německým kancléřem, až do roku 1939. Počty nezaměstnaných se rok od roku snižovaly. V 1933 byla v Německu nezaměstnaná asi čtvrtina ekonomicky aktivního obyvatelstva. Hitler ihned po nástupu k moci začal prosazovat politiku velkých veřejných projektů¹⁹², jako např. výstavbu proslulé moderní dálnice Autobahn v Německu. V následujícím roce bylo již možné zaregistrovat větší nabídku pracovních míst, počet nezaměstnaných klesl o polovinu, nezaměstnanost klesala až do r. 1939, kdy činila 0,3 mil. nezaměstnaných. Tato čísla, vypovídající o počtu nezaměstnaných, jsou ovšem zavádějící vzhledem k faktu, že po nástupu nacismu, Hitler do svých statistik nezahrnoval: ženy, kvůli jejich „údělu“, tj. rodit děti pro Říši, a Židy, kteří pozbyli říšské občanství a hlavně muže, kteří byli odveleni do armády. I tak mnoha lidem zajistil práci! Tyto projekty s veřejným cílem brzy přešly na program zbrojení.

Nacisté zavedli povinné členství tzv. *Národní pracovní frontě - DAF*, jež vznikla v roce 1933 a nahradila členství v klasických dobrovolných odborech, které byly zakázány. DAF byla součástí NSDAP. Jejím cílem byla kontrola pracujících, „propagace“ nacismu a částečně také sloužila jako organizace zajišťující rekreaci pracujících. Vstup do organizace byl relativně dobrovolný a členy se stali vesměs všichni zaměstnaní. Tzv. *pracovní komisaři* určovali výši mezd [namísto dohod napřímo mezi zaměstnavateli a zaměstnanci], pracovní dobu i pracovní podmínky. Každý práceschopný mladý Němec musel být zaměstnán.¹⁹³ V opačném případě mu hrozil nápravný „pracovní tábor“.

V konečném důsledku byli němečtí dělníci spokojeni, měli práci, i když „pevně stanovenou“, ale spolu s penězi měli možnost konečně „zase žít“ v podobě rekreací a dalšího osobního vyžití. Lidově řečeno, prostí obyčejní němečtí lidé se „zaprodali tomuto režimu za kus žvance“.

¹⁹¹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 277 - 281.

¹⁹² Jež byly z velké části financovány emisemi státních dluhopisů.

¹⁹³ Pro dospělé ve věku 18-25 let platila 6-měsíční pracovní povinnost či služba.

V roce 1933 vznikla z předních představitelů německého průmyslu tzv. *Generální rada německého hospodářství*, jejíž členové byli ve svém vlastním zájmu přesvědčováni ke spolupráci s nacistickým režimem, kterou nakonec továrníci uvítali i přes „diktát“ nacistických orgánů a zakázky se jim jen hruly!

Díky nacistickému nařízení týkajícímu se rekonstrukce německého hospodářství vzniká *Říšská hospodářská komora*. Celá oblast nacistické ekonomiky byla uspořádána do šesti říšských hospodářských skupin dle svého zaměření, tj. průmyslu, obchodu, bank apod.. Na základě stejného nařízení je v roce 1935 vyhlášen i tzv. *čtyřletý hospodářský plán*, jehož „šéfem“ se stává H. Göring.¹⁹⁴ Mluvíme o plánu k vyzbrojení Německa a dosažení hospodářské soběstačnosti. I když nehovoříme o formě plánovaného hospodářství, zůstává pravdou, že klíčovými odvětvím soukromého sektoru byly nařízeny státní výrobní programy. Byly zavedeny cenové i mzdové stropy. Vše bylo kontrolováno za účasti kartelů - ceny i rozdělování surovin.¹⁹⁵ Tento plán byl spíše jen propagandou, Hitler ponechal podniky v rukou kapitalistů a jim se dařilo podle toho, jak moc či málo sympatizovaly s nacistickým režimem v zemi a plnili Hitlerovy příkazy.

Co se týče přidané hodnoty ekonomiky v podobě růstu **hrubého domácího produktu**, situace vypadala následovně:

Tabulka 2 Vývoj německého Hrubého domácího produktu v letech 1939 - 1945, vyjádřeno v miliardách amerických dolarů, stálé ceny roku 1990

rok	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
<i>Hodnota HDP</i>	351	384	387	412	417	426	437	310

Je vidět růst téměř až do konce 2. světové války, což bylo způsobeno vysokým růstem státních zakázek a prudkými investicemi do zbrojení.

Státní výdaje na „monstrózní“ Hitlerovy projekty ovšem „něco stály“. Veřejné výdaje v letech 1933-39 dosáhly hodnoty 101,5 miliard říšských marek, s tím že vládní příjmy byly na poloviční úrovni. Stát se stával více zadluženějším. Byly omezeny splátky zahraničních dluhů, které podléhaly supervizi ze strany státních orgánů. Došlo ke snížení hodnoty importu spotřebního zboží na úkor dovozu pro zbrojní průmysl. Export byl podporován vývozními subvencemi. Pasivní **obchodní bilance** neustále klesala [v roce 1939 činí 0,1 miliardy říšských marek]. Od roku 1938 začíná docházet k poklesu průmyslové výroby ve spotřební

¹⁹⁴ Vojáček, L. *Právní dějiny*, s. 116.

¹⁹⁵ Aly, G.: *Hitlerův národní stát: loupění, rasová válka a nacionální socialismus*.

oblasti, je třeba konečně zhodnotit investice vkládané do zbrojení Německa. Hitler plánuje válku.

Inflace provázela nacistické Německo téměř celé období.¹⁹⁶ Třetí říše žila „na dluh“ a nacházela se na pokraji bankrotu. Veřejné práce „spolkly“ velkou část příjmů říšského rozpočtu. Aby se veřejné práce nezastavily, věřitelé namísto peněz museli přijímat emitované státní směnky. Hitler si hlídal inflaci, aby se nerozběhla větším tempem, a tudíž byly směnky Říšskou bankou propláceny dle pevně daného časového rozvrhu.¹⁹⁷

Nacisté se rozhodli, že budou celý svůj „po financích hladovějící“ systém financovat zkonfiskovaným majetkem ubohých Židů. Hitler získal asi čtvrtinu z celého židovského jmění¹⁹⁸ výměnou za to, že Židům dovolil emigrovat z „rasistické“ země. Pro své zločinné plány těžil také z „arizace“ podniků, což znamenalo vyvlastnění židovského majetku. Do vedení takovýchto firem byli dosazeni „Hitlerovi věrní“. Často nakonec tyto podniky končily právě v jejich vlastnictví, šlo o státní intervencionismus.

Během útočné války se nacisté snažili přenést svoje finanční břemeno na podmaněné národy z celé Evropy, a v neposlední řadě profitovali z nucených prací ve jménu svého „hákového kříže“.

Nacismus zavedl progresivní zdanění, které zvýhodňovalo slabší skupiny, či společné zdanění manželů.

V srpnu 1944 pracovalo v německém průmyslu 7 652 000 cizinců, z toho bylo 1 930 000 válečných zajatců a přes 5000 osob nasazených či deportovaných na nucené práce. Jak již bylo řečeno, Himmler zapojil své tábory smrti do průmyslové výroby při minimálních nákladech a než poslal tyto vězně do plynu, měl z nich jistý finanční užitek.¹⁹⁹

Hitler byl posedlý strachem z nákladů a nadvýroby, a potřeboval nahradit dovoz. Následkem toho se německý výzkum, namísto snahy urychlit hromadnou výrobu, zabýval vynalézáním náhražkových hmot a méně kvalitních materiálů, a tak úroveň německého hospodářství začala zaostávat za světem. Nacisté chtěli dosáhnout ekonomické soběstačnosti Německa pro plánovanou války. Vyvíjely nové materiály za využití domácích německých surovin – v zemi panoval silný protekcionismus. Z Německa se vyváželo jen minimální množství domácího zboží.²⁰⁰

¹⁹⁶ Samozřejmě už ne v takové míře jako hyperinflace za časů Výmarské republiky.

¹⁹⁷ Židek, L.: *Historie světového hospodářství*, s. 21 - 26.

¹⁹⁸ Což bylo pouze krátkodobé řešení.

¹⁹⁹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 404 - 409.

²⁰⁰ Touto politikou se podařilo připoutat východní Evropu k německé válečné politice.

Ani spojenecké bombardování v roce 1944 nezabránilo zvyšování objemu německé válečné výroby, jehož se dosahovalo na úkor omezování produkce spotřebního zboží. Ke konci války však spojenecké bomby značně devastovaly německé válečné hospodářství.²⁰¹

Závěrem lze napsat, že Hitler dal německému průmyslu přesně to, co bylo zapotřebí k jeho zdárné prosperitě: vládní stabilitu, konec politických sporů a vědomí národního cíle. O ostatní už se průmysloví podnikatelé postarali sami. Němečtí dělníci dávali přednost jistému zaměstnání před občanskými právy, která pro ně v té době mnoho neznamena. O výše uvedená „kladná hospodářská čísla“ se samozřejmě zasloužily i zdroje, ať již lidské nebo průmyslové, z podmaněných států. Váleční zajatci pracovali v dolech, aby nahradili práci německých mužů, kteří zrovna bojovali na válečných frontách, nemluvě o totálně nasazených např. z Polska a ze Sovětského svazu. Německé průmyslové výkony rostly až do konce roku 1944. Jediné, v čem se Německu nedařilo, bylo získání dostatečného množství cenné ropy. Zásobování a neustálý nedostatek pracovní síly se staly „noční můrou“ celé druhé světové války, protože nacismus stále usiloval o maximální výkon.²⁰²

6.1.1. Nucené práce

V této kapitole bych se chtěla věnovat nuceným pracím v nacistickém Německu, které značně přispívaly k hospodářskému růstu, vzhledem k počtu civilních pracovníků donucených a deportovaných do německých továren a zařízení.

Se zvyšováním zbrojní produkce a po zapojení Německa do 2. světové války, byl v nacistické Říši cítit znatelný nedostatek pracovních sil, hlavně ve stěžejním průmyslu. Německá armáda povolávala čím dál tím více mužů na frontu, a tak bylo nutné celou situaci řešit. V důsledku stále většího nedostatku pracovních sil platila pro samotné Němce tzv. „služební povinnost“, už v letech 1934 - 35 byla tímto právním aktem pracovní-právní svoboda německých občanů narušena.²⁰³

Bylo třeba hledat další pracovní zdroje! Hitler začal uvažovat o zahraničních pracovnících, nejdříve o těch dobrovolných, později o nuceně nasazených z podmaněných států během válečného konfliktu, válečných zajatcích a věznicích z koncentračních táborů. Ze začátku lze hovořit opravdu „o najímání“ dobrovolných uchazečů.²⁰⁴ V celé Evropě vládla

²⁰¹ Při bombardování přišlo o život asi 600 000 Němců.

²⁰² Davies, N.: *Evropa ve válce 1939-45*, s. 47 - 48

²⁰³ Tzv. pracovní knížkou. Služební povinnost byla kontrolována pracovními úřady. Němci bez souhlasu úřadu nesměli dobrovolně měnit svá zaměstnání.

²⁰⁴ Před napadením Polska přicházeli jako „civilní pracovníci“ hlavně Češi, Poláci, Nizozemci a Italové.

nezaměstnanost a nacistický režim sliboval cizincům práci a slušnou mzdu.²⁰⁵ Tito dobrovolníci si sjednávali pracovní poměr s platnou pracovní smlouvou s pevně stanovenou mzdou na dobu určitou. Z právního hlediska byla většina zahraničních civilních pracujících postavena na úroveň Němců – byli stejně jako „domácí“ taktéž vystaveni svévůli rozhodnutí příslušného pracovního úřadu [o začlenění do mzdových skupin, druhu ubytování a množství stravy].²⁰⁶

Skepse vůči nacistům začala časem „fungovat“ a i přes silnou nezaměstnanost v celé Evropě se zahraniční pracovníci „verbovali“ do Říše velmi těžce. Nacisté „zostřili“ svou náborovou politiku, i přesto však nestačily nacistické náborové orgány plnit požadavky Berlína. Němci se odhodlali k nucenému najímání²⁰⁷ - *konskripcím*²⁰⁸ nebo *deportacím* z okupovaných území. Formy náboru od prostého náboru, až po nejtvrďší deportace²⁰⁹ se uskutečňovaly podle toho, jak tvrdý byl okupační režim na daném území.²¹⁰

Pokusím se o stručnou kategorizaci osob, kteří pracovali „pod Hákovým křížem“:

- *dobrovolní zahraniční civilní pracující* – do této skupiny patřili pracující ze satelitních států, tj. Bulharska, Itálie, Chorvatska, Slovenska apod. a pracující, jež přišli do Německa dobrovolně v prvních válečných letech ze západní a jihovýchodní Evropy,
- *nuceně nasazení pracovníci s částečným vlivem na podmínky vlastní existence* - podléhali služební povinnosti, nezáleželo na tom, zda přišli do Německa dobrovolně či ne. Šlo o civilní pracovníky z obsazených oblastí mimo Polsko²¹¹ a SSSR, dále o válečné zajatce, např. z Belgie, Francie, Velké Británie²¹², se kterými se zacházelo citelně lépe,
- *nuceně nasazení pracovníci bez vlivu na své existenční podmínky* - např. civilní pracovníci z Polska a SSSR, ale také polští nežidovští a italsí váleční zajatci. Tato skupina už měla znatelně vyšší úmrtnost díky špatným existenčním podmínkám,

²⁰⁵ Pracovníci poté na místě zažívali diskriminaci, která vládla mezi jednotlivými národy. Také mluvíme o propasti mezi sliby náborářů a holou realitou.

²⁰⁶ Němci na rozdíl od cizinců nemuseli žít v pracovních táborech, mohli si najít ubytování dle svého přání. Stejně tak cizinci, kteří ovládali plynule němčinu si byli schopni sjednat pro sebe lepší podmínky k práci.

²⁰⁷ Např. v Československu byla v roce 1939 vyhlášena všeobecná pracovní povinnost pro osoby ve věku 16 – 25 let, v roce 1941 pak pracovní povinnost pro jedince ve věku 18 – 50 let.

²⁰⁸ Odvod celých ročníků nařízením místní státní správy.

²⁰⁹ V Polsku byly deportační akce mnohem tvrdší, na rozdíl od Československa, jehož obyvatelé jako příslušníci Protektorátu byli formálně obyvateli Říše, nepodléhali zcela nacistické svévůli.

²¹⁰ Spoerer, M.: *Nucené práce pod hákovým křížem*, s. 37 - 44.

²¹¹ Pro zajímavost stojí uvést, že z podmaněného Polska 2 miliony Poláků nacisté překlasifikovali na etnické Němce. Byla to taktika, aby získali další pracovní a vojenské síly.

²¹² Jež byli pod Ženevskou ochranou.

- nuceně nasazení pracovníci s nulovým vlivem na vlastní existenční podmínky - s extrémně vysokou úmrtností – sem se řadili polští židovští a sovětští váleční zajatci, vězni koncentračních táborů, vězni z justičních káznic a pracovně výchovných táborů.

Z výše uvedeného vyplývá, že nejvíce „postíženou skupinou“ byli z velké části sovětští váleční zajatci a vězni koncentračních táborů.²¹³

V červnu 1944 zbrojní výroba dosáhla svého vrcholu, z celkového počtu zaměstnaných bylo více než 5,7 milionu zahraničních civilních pracovníků, přes 1,9 milionu válečných zajatců a přibližně 400 000 vězňů koncentračních táborů, tzn. téměř 26% z celkového počtu všech pracujících pro Říši. Miliony lidí byly v pracovním procesu utrýzněni k smrti nebo přímo zavražděni.²¹⁴

Nacistům naklonění zaměstnavatelé, kteří měli zájem o tyto „nevolníky“, hlásili své požadavky na pracovní úřady, a ty poté posoudily, zda je jejich činnost důležitá pro Říši a zda jim pracovníci budou přiděleni. I když zaměstnavatelé vydávali ze své kapsy jen minimum, zisk z námezdních sil nebyl velký díky produktivitě pracovníků. Jejich pracovní výsledky byly relativně nízké, což bylo způsobeno podmínkami, ve kterých žili [samozřejmě pokud mluvíme převážně o vězních či válečných zajatcích z táborů]. Podíl mzdy, který měl být pracovníkovi vyplacen, byl namísto toho posílán na konto Německé říše. Tímto se v nacistickém Německu nezvedala kupní síla, jež by odčerpávala německým obyvatelům nedostatkové a pro ně drahocenné potraviny.

Na závěr bych chtěla dodat, že když vzpomínali po válce takto nasazení pracovníci na své zážitky, tak pro pracující ze Západu byly nejhorší vzpomínkou letecké nálety, kdežto pro jedince z Východu to byl napřed hlad a zima, a teprve potom zmíněné nálety. Z toho vyplývá, že druhá skupina byla vystavena podstatně tvrdším životním podmínkám.

Mnohem menším zlem bylo zaměstnání na venkově. Tam byli zaměstnanci částečně mimo „centrum dění“.

To, že docházelo k jejich ponižování a bylo dovoleno se k nim chovat nevybíravým způsobem, nejen ze strany nacistů, ale i německých civilistů, umožnilo systém a přístup nastavený nacisty, nic jiného.²¹⁵

²¹³ Tito jedinci měli průměrnou délku života v těchto podmínkách asi jeden rok.

²¹⁴ Spoerer, M.: *Nucené práce pod hákovým křížem*, s. 11 - 30.

²¹⁵ Tamtéž, s. 268 – 276.

6.2. Hospodářství Sovětského svazu

Za starého carského režimu patřilo Rusko ke světovým velmocím. Ruská měna se opírala o zlatý standard. V 90. letech 19. století byl ruský přírůstek průmyslové výroby nejvyšší na celém světě. Situace se ovšem změnila a počátkem r. 1917 už bylo ruské hospodářství relativně „na dně“. Vypukaly stávkové a nepokoje. Byla vyhlášena Prozatímní vláda a car abdikoval. Nový režim okamžitě vyhlásil svobodu projevu, tisku a vyznání, byl pro zavedení mnoha sociálních reforem a přerozdělení půdy. V listopadu 1917 se sídla vlády v Zimním paláci zmocnil dav, který se prohlásil za Ruské gardy.²¹⁶ Bolševici²¹⁷ vyhlásili drastickou politiku, které se říkalo *válečný komunismus*. Po revoluci přišlo Rusko o veškeré zahraniční investice, stáhlo se ze světových trhů a opíralo se čistě jen o své domácí zdroje.²¹⁸ Inteligence emigrovala a zbylá „buržoazie“ klesla na úroveň tzv. druhých občanů. Lenin si s hospodářstvím, respektive s jeho vybudováním a řízením, nevěděl rady.²¹⁹ Věděl jen, že dle Marxova učení by měly všechny výrobní prostředky být v rukou státu, tzn. proletariátu, jež bude vládnoucí třídou. Lenin se ztotožňoval s tzv. ultracentralismem – požadoval centrálně řízený průmysl. Sovětské Rusko se stalo centrem „plánovaného hospodářství“.

Také díky spolupráci s Německem se průmysl začal orientovat na výrobu válečné techniky. SSSR si právě od germánského národa převzal jejich státní kapitalismus a označil jej za svůj „válečný komunismus“.²²⁰

6.2.1. Válečný komunismus (1918 – 1921)

Teorie válečného komunismu²²¹, neboli též „stranická diktatura proletariátu“, může být označována jako hybrid vojenského a radikálního komunismu.²²²

Do Ruska tehdy přišla největší inflace, jaká kdy Evropu zasáhla a hodnota rublu klesla na svou minimální hranici. S **inflací** se Rusko potýkalo již od 1. světové války, v r. 1917 dosáhla inflace neuvěřitelné hodnoty 15000%!²²³ Lenin na ni měl lék. Začal „posílat“ větší množství bankovek do oběhu. V komunistickém světě neměli existovat peníze, zvýšením emisí bankovek chtěl „vyprovokovat inflaci“, a tím zničit vykořisťovatelskou třídu – efekt byl

²¹⁶ Cameron, R. *Stručné ekonomické dějiny světa*, s. 415 – 419.

²¹⁷ Stoupenci radikálního křídla ruské sociální demokracie, z kterého vznikla Komunistická strana.

²¹⁸ Malia, M.: *Sovětská tragédie*, s. 159 - 162.

²¹⁹ V Marxovi se o tom nedočetl, ten popsal pouze kapitalistické hospodářství, o socialistickém nebyla řeč.

²²⁰ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 90 - 91.

²²¹ Podle představ bolševického vedení měla „tato revoluce“ způsobit úplný zánik kapitalismu po celé Evropě.

²²² Malia, M.: *Sovětská tragédie*, s. 123.

²²³ Rubl přestal být podložený zlatem od roku 1914.

pochopitelně opačný – ničil ekonomiku Ruska! Během válečného komunismu mluvíme o **snížení produkce**, zřejmě v celé historii SSSR největší. Zavládl přidělový systém. Dělníci nebyli odměňováni bezcennými penězi ale v naturáliích. Klesla pracovní morálka a s ní i produktivita. Od roku 1918 byla vyhlášena v rámci zrevidovaného Zákoníku práce tzv. *všeobecná pracovní povinnost*, která byla charakterizována nízkou produktivitou a „**přezaměstnaností**“.

Byl znárodněn těžký i lehký průmysl, velkoobchod, maloobchod, družstva i veškeré živnosti zaměstnávající více jak pět zaměstnanců. Půda se konfiskovala a rozdělovala rolníkům.

Byly znárodněny i soukromé banky. Převažovala naturální směna. Vláda odmítla platit zahraniční dluhy, a tím si také „vytvořila“ nové nepřátele „zvenčí“. Trh a tržní síly byly zlikvidovány.

Zřízena byla tzv. *Nejvyšší národohospodářská rada* - VSNCh, jejíž úkol spočíval v organizaci a koordinaci činnosti tzv. *komisariátů*, které měli na starosti obchod, průmysl, zásobování potravinami, zemědělství, finance a odbory – tedy vše, co se týkalo hospodářství. Byly povoleny pouze podniky, které zaměstnávaly členy odborových organizací [odbory byly samozřejmě podřízeny straně]. Odbory začaly vydávat směrnice pro „normování produktivity práce“. Stávky byly postaveny mimo zákon.²²⁴

Komunisté vyvlastňovali „zemědělské přebytky“ na venkově. Neustále docházelo k násilným konfiskacím zemědělských zásob. Zemědělská politika bolševiků měla ovšem širší záběr, usilovali o odstranění „rozporu mezi městem a venkovem“. Potřebovali venkov pro zásobování města. Chtěli zavést mechanizovanou vesnickou velkovýrobu.²²⁵

V této době se SSSR uchýlil k velkolepým stavbám – např. přehradám a železnicím. Pro tyto účely se využívalo práce politických vězňů [za Stalina se tento „systém“ značně rozvinul].

Během občanské války sice pomohl válečný komunismus zásobit bojující oddíly, ale důsledky tohoto systému pro budoucnost byly katastrofální.

Přišel hlad a bída. Obyvatelstvo bylo zásobováno spotřebními družstvy dle třídního hlediska.

Schopnost bolševiků budovat stát dle svých ideologických zásad se právě nejlépe projevila na „ekonomickém poli“ ve formě válečného komunismu a přestavba hospodářství se stala hlavním prostředkem výstavby socialismu. Sovětský režim během těchto tří let

²²⁴ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 92

²²⁵ Malia, M.: *Sovětská tragédie*, s. 138 – 140.

válečného komunismu usiloval o dobudování komunismu, včetně naprosté kontroly státu nad celým hospodářstvím.²²⁶

V roce 1921 bylo od dosavadní strategie upuštěno a byla označená jako chybná. Komunisté to odůvodnili mimořádnými okolnostmi občanské války²²⁷ a nastolili tzv. *Novou ekonomickou politiku* neboli NEP, která měla být založena z poloviny na tržním hospodářství. V NEPu se mohly uplatnit poznatky kapitalistického řízení podniků a plánování, které za válečného socialismu pozbyly významu, SSSR se vrátil nakrátko ke „kapitalismu“.

6.2.2. Nová ekonomická politika (NEP)

Nová ekonomická politika, zahájená Leninem v roce 1921, aby nahradila tzv. válečný komunismus, byla částečně kompromisem s kapitalistickými zásadami ekonomiky. Lenin ji označil za „krok zpátky v zájmu toho, aby se pokročilo kupředu“.²²⁸ Ještě v tomtéž roce díky neúrodě přišel hladomor, během kterého zemřely asi 3 milióny Rusů. Zoufalá vláda se obrátila na USA s prosbou o hospodářskou pomoc, tedy paradoxně se obrátila na kapitalistické hospodářství, jež se mělo stát „záplatou“ na neúspěch „kolektivního pokusu“ o řízení ekonomiky.²²⁹

I v době fungování NEPu probíhaly neustálé diskuse v rámci stranického aparátu, jak má vypadat ta „správná cesta k socialismu“, zda se stát má dát znovu cestou válečného komunismu či setrvat při politice současného leninského NEPu? ²³⁰ Soudruzi si NEPem nebyli jistí.

Co zavedla politika NEPu? Zvláštní naturální daň²³¹, která nahradila povinné odvody a rolníkům umožnila prodávat přebytky za tržní ceny. Byly učiněny dalekosáhlé ústupky, aby se oživila výroba a trh. Malé podniky, které zaměstnávaly méně než 20 osob se vrátily zpět do soukromého vlastnictví. Stát umožnil vstup zahraničním investorům – zaváděly se nové druhy výrob. I podniky, které zůstaly nadále ve vlastnictví státu, opět usilovaly o dosahování zisku [důležitá byla odvětví průmyslu jako např. průmyslové závody, doprava, bankovní systém a zahraniční obchod byly nadále spravovány a řízeny státem].²³²

²²⁶ Tamtéž, s. 124, 125, 135.

²²⁷ Probíhala v letech 1917 – 20 mezi radikálními bolševiky a opozicí (monarchisté, umírnění socialisté). Skončila vítězstvím bolševiků.

²²⁸ Hodgson, G.: *Století lidí*, s.59.

²²⁹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 94 - 95.

²³⁰ Malia, M.: *Sovětská tragédie*, s. 154 – 155.

²³¹ Procento ze sklizně.

²³² Rondo, C: *Stručné ekonomické dějiny světa*, s. 420 – 421.

Nastala liberalizace ekonomiky a opět se dala do pohybu peněžní směna. Taktéž se jednalo o stabilním rublu, který bude opět podložen „zlatým standardem“. Měly být opět povoleny zahraniční investice.

O této periodě mluvíme jako o „polotržním prostředí“, které bylo vystavené neustálé šikaně ze strany státu²³³. 80% hospodářství zůstalo nadále v držení státu. NEP zahrnovala taktéž i plán elektrifikace. I přes problémy s rolníky, se průmyslová i zemědělská produkce zvyšovala a v roce 1927 dosáhla předválečných čísel.

V roce 1923 bylo v Rusku cca milion nezaměstnaných. Mzdy částečně zvyšovaly, i při pomaleji rostoucí hospodářské produkci. Stoupala životní úroveň!

V roce 1928 získává Stalin absolutní kontrolu nejen nad stranou, ale i nad celou zemí a ukončuje NEP, jež podle jeho výroku byla neúspěchem.^{234,235} S koncem NEP přišly opět vlny kolektivizace [jež započala v roce 1929] a industrializace.²³⁶ Industrializace se stala klíčovým problémem. Do začátku první pětiletky sovětský průmysl sice překonal předválečnou úroveň, ale stále zůstává čistě agrární zemí.

6.2.3. Pětileté plány

Stalin, po svém nástupu k moci přišel s plánem „budování socialismu v jedné zemi“, který zahrnoval velké investice do ruského průmyslu, aby SSSR přeměnil na silný a hlavně soběstačný stát. Vrhnu se na politiku komplexního ekonomického plánování, které skýtalo další výhodu - možnost kontroly životů občanů a eliminace „opačných“ nálad.

Pětileté plány měly obstarat z velké části těžký průmysl, i když se tyto plány vztahovaly na všechna hospodářská odvětví. Vznikl první pětiletý plán, neboli tzv. druhá bolševická revoluce. Sovětský svaz velmi zaostával za průmyslovými zeměmi a bylo žádoucí se jim vyrovnat.²³⁷

První pětiletý plán, vyhlášený Stalinem pro léta 1928-33, byl značně podezřelý již od samého začátku.²³⁸ Díky tomu, že celá země byla díky náhlému rozhodnutí o kolektivizaci obrácena vzhůru nohama, první pětiletka, pokud vůbec existovala, naprosto ztratila svůj

²³³ Nezanikla žádná instituce válečného komunismu..

²³⁴ Malia, M.: *Sovětská tragédie*, s. 174 - 175.

²³⁵ Rondo, C: *Stručné ekonomické dějiny světa*, s. 421.

²³⁶ Balík, S., Kubát, M.: *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 125-128.

²³⁷ Hodgson, G.: *Století lidí*, s. 62.

²³⁸ Ústřední výbor jej schválil v listopadu 1928 s platností od poloviny roku 1929, poté byla jeho platnost vyhlášena pozpátku.

smysl. Přesto Stalin v roce 1933 prohlásil, že plán byl splněn za čtyři a půl roku s velkým předstihem.²³⁹

Státní plánovací komise – Gosplan zodpovídala za formulaci plánů, stanovení výrobních úkolů, za distribuci směrnic podřízeným orgánům apod.. Plán vystřídal trh a nebral ohled na náklady, zisky či dokonce přání spotřebitelů. *Odbory* sloužily k hlídání pracovní kázně, k eliminaci stávek zaměstnanců a hlavně ke zvyšování „Stalinem tak očekávané“ pracovní produktivity.

Počátky kolektivizace vedly ke snížení zemědělské produkce a musel být zaveden přidělový systém. Produkce začíná stoupat až koncem 30. let. Stalin trval na tom, aby rolníci vstupovali do *kolchozů*, vzorem jim měly být tzv. *sovchozy*, [státní formy zemědělských podniků] a aby přestali „lpět“ na svém vlastnictví půdy a dobytka. Úroveň zemědělství se ještě snížila.²⁴⁰ Při kolektivizaci bylo zavražděno 5 milionů sedláků a dvakrát tolik jich bylo nahnáno do pracovních táborů.^{241,242} Stalin viděl odpor rolníků k této „kolektivizační politice“ [rolníci raději pálili úrodu a zabíjeli vlastní dobytek] - na nějaký čas od této akce ustoupil. V zemědělství bylo zkolektivizováno cca 60 % rolníků. Cena za kolektivizaci byla příliš obrovská - byly popraveny nebo zemřely hladu miliony osob.

Navzdory hladomoru v letech 1932 - 33 dokázal Stalin prodávat obilí do zahraničí, aby zaplatil dovážené stroje pro budovaný válečný průmysl.²⁴³

Druhý pětiletý plán byl vyhlášen v roce 1933 a jeho konec se datuje do roku 1937. Došlo k velkému růstu průmyslu, převážně k produkci výrobních prostředků a vojenského materiálu.²⁴⁴ Pro tuto pětiletku je charakterická vyšší poptávka než nabídka! Ekonomiku řídí nekvalifikovaní lidé, kvalifikovaných „soudruhů“ je velký nedostatek.

Třetí pětiletý plán byl zahájen v roce 1938, byl přerušen německou invazí v roce 1941 a SSSR se vrací k období válečného komunismu.²⁴⁵ Ve skutečnosti nikdy plánovaná čísla splněna nebyla.

Sovětský průmysl se stal plně militarizovaným, i když nedosahoval západoevropské úrovně. Je však zázrak, že toto hospodářství fungovalo i poté, co část SSSR obsadili Němci.

²³⁹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 271 - 272.

²⁴⁰ Reiman, M.: *O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí*, s. 36 - 44.

²⁴¹ Část kulaků byla zastřelena nebo zavřena do nápravně pracovních táborů, další část deportována do vzdálených oblastí země nebo přesunuta na půdu, jež by kolchoz těžce obdělával.

²⁴² Chlevňuk, O.: *Historie gulagu*, s. 25.

²⁴³ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, s. 260 - 267, 268 - 270.

²⁴⁴ V období druhé pětiletky opět docházelo ke krutým politickým čistkám a řada vysoko postavených stranických a vojenských činitelů byla postavena před soudy v rámci vykonstruovaných procesů za sabotáž, špionáž či velezradu.

²⁴⁵ Cameron, R.: *Stručné ekonomické dějiny světa*, s. 422.

V tu dobu sověti spoustu továren „z území bojů“ evakovali do vzdálenějších míst, např. na Ural. Většina obyvatelstva SSSR se právě nacházela na území před Moskvou a začalo hrozit ekonomické nebezpečí. Válečný konflikt vyžadoval síly na frontách a ve zbrojním průmyslu, ve spotřebním průmyslu klesala produktivita.²⁴⁶ Došlo k naprostému omezení distribuce potravin a spotřebního zboží. Sovětský lid strádal. Vše putovalo pro účely války. Spojenecká pomoc USA²⁴⁷ pumpovala peníze ve formě válečného materiálu a pomohla vyzbrojení sovětské armády – možná jen díky tomu Rusové „jako národ“ téměř nevyhynuli.

Vývoj HNP můžeme vidět v následující tabulce:

Tabulka 3 Vývoj Hrubého domácího produktu v letech 1939 – 1945 v SSSR, vyjádřeno v miliardách amerických dolarů , stálé ceny roku 1990

<i>rok</i>	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
<i>Hodnota HDP</i>	359	366	417	359	274	305	362	343

²⁴⁶ Feinstein, P.: *Ekonomická situace SSSR v průběhu let 1941-42 a spojenecká pomoc Lend-Lease* [online], 29.10.2009, [citováno 1.9.2011], dostupné z: http://www.valka.cz/clanek_13329.html.

²⁴⁷ Pomoc USA (Lend-Lease), která byla poskytnuta i Velké Británii.

7 Shrnutí relevantních informací a komparace hospodářství nacistického Německa a komunistického SSSR

Nyní bych provedla sumarizaci veškerých informací, které jsem v rámci minulých kapitol uvedla, pokusila bych se o analýzu a zároveň o srovnání podstatných faktů a údajů.

Fungování kapitalistické ekonomiky není nikdy hladké a stále dochází k určitým výkyvům, které trvají pokaždé rozličně dlouhou dobu.

Jak už bylo řečeno, v době krize má společnost tendenci se uchýlit ke slibům extremistických organizací a hnutí, které propagují řešení sociální nouze a znovunastolení politické i hospodářské stability ve státě.

Fašismus propagoval boj proti „sociální dezintegraci“, byl zaměřen proti liberálnímu kapitalismu a také se stal odpůrcem obávaného bolševismu. Pro řadového německého občana skýtal „hrůzyplný“ Hitlerův režim spíše sociální a existenční jistoty – byl pro něj sociálně přívětivý. Hitler si německý národ jednoduše „koupil“.

Fašismus byl krátkodobým řešením na dynamizaci a modernizaci německého hospodářství. Zavedl širokou škálu prací veřejného charakteru, jež měly hlavní cíl – zvýšení zbrojní výroby a plné vyzbrojení Německa pro očekávaný celosvětový válečný konflikt. Právě zvýšenou produkcí se rok od roku citelně snižovala obávaná nezaměstnanost, která přešla postupem doby dokonce v nedostatek pracovních sil. Tento deficit se stal trvalým a velmi vážným problémem válečného hospodářství nacistického Německa. Nacisté jej řešili totálně nasazenými pro německé hospodářství, prací vězňů koncentračních táborů a válečných zajatců a v neposlední řadě také „pracovní službou“ svých německých občanů. Veřejný sektor se více a více prodražoval a stát se velmi zadlužil. Finanční prostředky pro chod nacistického kolosu byly dotovány taktéž z majetku konfiskovaného Židům a z okupovaných států a území.

Komunistický režim, respektive hospodářství v Sovětském svazu, prošlo různými fázemi: v první fázi šlo o občanskou válku a politický teror, v druhé fázi došlo ke zmírnění teroru a nastolení NEPu, v třetí fázi to byla opět revoluce s hromadnou kolektivizací.

Díky bolševiky nastolenému válečnému komunismu se ruská říše izolovala od sousedního světa. Pro toto období je charakteristické značné snížení produkce. Kvůli nedostatku potravin, způsobenému podporou občanské války, byl zaveden přidělový systém a také všeobecná pracovní povinnost. Důležité je připomenout, že dochází k znárodňování všech odvětví hospodářství a budování centrálně řízené ekonomiky, spojené s kontrolou všech hospodářských oblastí celého státu.

Neúspěch válečného komunismu dává prostor k nástupu Nové ekonomické politiky, která je částečným návratem k tržním aspektům, uvolnění trhu a ke kapitalismu. Uvnitř vedení komunistické strany ovšem neustále dochází k diskuzím a rozporu, zda se SSSR ubírá správným směrem a zda je tento příklon ke kapitalismu žádoucí. Díky uvolnění trhu nastává v tomto období, ve srovnání s válečným komunismem, částečný hospodářský rozkvět sovětského hospodářství – dochází k nastolení stabilnější měny a taktéž k hospodářskému růstu. Po nástupu Stalina k moci se upouští od NEPu a hospodářské oblasti jsou řízeny pomocí určených pětiletok. Jde o opětovný návrat k budování socialistického hospodářství, izolaci a taktéž o nesmyslnou kolektivizaci zaostalého sovětského venkova. Poslední pětiletý plán je narušen invazí Německa a do hry se opět vrací metody válečného komunismu, spojeného s vyzbrojováním SSSR. Rusy opět čekají „krušné časy“.

Dlouhá Stalinova vláda, včetně tří let válečného komunismu, zcela jistě zastínila osm let „lidumilného“ NEPu, který lze označit jako „světlejší období“ celé éry sovětské ekonomiky a jako „zlatou éru marxistického myšlení v SSSR“. Není sporu o tom, že sovětskému lidu se žilo mnohem lépe. Pro zajímavost lze uvést, že i Gorbačovova „perestrojka“ byla něco jako částečný návrat k NEPu a tržním hodnotám hospodářství.

SSSR byl jediným účastníkem války s direktivně plánovaným hospodářstvím. Z jedné strany byl Sovětský svaz jako země s budovatelskou vizí, z druhé strany země s tragickým osudem tamního lidu, a to mluvíme nejen o odsouzených v pracovních táborech. I když sami komunisté tušili, že to není to „pravé ořechové“, návrat k socialismu bylo „menší zlo“ než obnovení kapitalismu, což by zřejmě ani nebylo možné, protože veškeré soukromé majetkové vztahy byly zlikvidovány a vše dávno podléhalo vedení státu i s uzpůsobeným zákonodárstvím.

Zásadní je ta skutečnost, že nacisté se nevydali cestou „znárodnování“ a „centrálně řízeného hospodářství“, SSSR ano. I když je jisté, že Němci měli dohled a jistou kontrolu nad svým válečným hospodářstvím. Fašisté také nebyli tak poblázněni dosahováním produktivity, jako soudruzi v SSSR.

Oba režimy chtěly mít všechny oblasti země pod kontrolou. Hitler věděl, že musí obnovit silnou ekonomiku a snížit nezaměstnanost, ale za pomoci stávajících ekonomických nástrojů. Nechtěl hned vše obrátit „vzhůru nohama“ a vnést do hospodářství chaos, jako se to povedlo Stalinovi s jeho novými ekonomickými metodami. Stalin chtěl jen prostě „modernizovat“ bez logiky věci.

Po celou dobu existence Sovětského svazu bylo hodně těžké získat jakékoliv relevantní informace týkající se ekonomických dat. Taktéž ekonomie, pojímaná jako

buržoazní věda, v podstatě v této totalitě neexistovala, a tím pádem k hlubším ekonomickým analýzám v této zemi víceméně nedocházelo.

I přes tuto skutečnost se pokusím shrnout a srovnat hospodářství v nacistickém Německu s komunistickým hospodářstvím SSSR – respektive makroekonomické ukazatele, které vypovídají o úrovni ekonomiky daného státu. Po uchopení moci se povedlo nacistickému režimu „postavit německou ekonomiku na nohy“ – rozběhnout ji a tím ukončit vysokou nezaměstnanost - pomocí veřejných investic a investic do zbrojení došlo k eliminaci následků předešlé hospodářské krize. Od nástupu nacistů k moci se počet německých nezaměstnaných každým rokem snižoval. Svého vrcholu dosáhl v posledních letech války, kdy gradovala zbrojní produkce pro válečné účely. Počet evidovaných nezaměstnaných za nacistické sféry byl částečně ovlivněn skutečností, že do ekonomicky aktivních, tj. do celkového počtu osob hledajících zaměstnání nebyly zohledněny počty nezaměstnaných žen, které zůstávaly v domácnosti, dále také pronásledovaní Židé bez veškerých práv, a také vojáci na válečných frontách.

V SSSR se nezaměstnanost v době válečného komunismu stala z důvodu tzv. všeobecné pracovní povinnosti irelevantním údajem. K uvolnění pracovní politiky dochází až teprve v rámci NEPu, tam mluvíme již o určitém počtu nezaměstnaných, což se ovšem nejeví jako zásadní problém sovětské ekonomiky. Tím problémem je spíše vývoj hospodářské produkce. V rámci válečného komunismu se bavíme o poklesu produktivity v jednotlivých průmyslových podnicích i na venkově, díky zmiňované pracovní povinnosti, která s sebou přinesla pokles pracovní disciplíny a pořádku, a taktéž díky počínající kolektivizaci sovětského venkova, i přes jeho ostrý nesouhlas.

V obou ekonomikách se téměř podařilo udržet nezaměstnanost pod kontrolou.

Na počátku 40. let dochází v Německu k růstu hrubého domácího produktu, a to díky již zmíněným investicím do velkých německých projektů a hlavně díky stupňujícímu se vyzbrojování militantního nacistického státu. V této chvíli také vrcholí počet osob, které byly deportovány do Německa za pracovním účelem a lidí, kteří byli vězněni v koncentračních táborech a zneužíváni k otrocké práci pro Říši. Přes jejich nízkou produktivitu zůstává „jejich využití“ stále rentabilní vzhledem k minimálním nákladům, které s sebou nesly. Velký zisk přinášelo také hospodářství okupovaných území. Poslední dva roky před koncem války postřehneme snížení produkce, které je způsobeno bombardováním průmyslových lokalit a center. Od počáteční nezaměstnanosti se situace během Hitlerovy krutovlády změnila v nedostatek pracujících pro jeho válečné hospodářství.

K hospodářskému růstu v SSSR dochází v rámci NEPu, a poté až na konci 30. let v rámci druhé pětiletky. Růst HDP byl v SSSR téměř celou dobu nižší ve srovnání s Německem. K hospodářskému růstu zcela jistě přispěla pomoc USA Sovětskému svazu ve formě válečného materiálu, který byl poskytnut na začátku války. Přesto HDP téměř celou dobu nedosahovalo výše německého HDP, a to je třeba zmínit i otrockou práci politických vězňů a nepřátel komunistického režimu v rámci sovětských „megalomanských“ veřejných projektů.

Hospodářství obou států bylo poznamenáno silnou orientací na těžký průmysl a zbrojení, spotřební průmysl zaostával. Německý i sovětský lid trpěl nižší nabídkou spotřebního zboží, která převyšovala tehdejší možnou nabídku. Spotřebního zboží byl nedostatek - nebylo pro komunismus ani pro fašismus důležité jako těžký průmysl.

Obrat zahraničního obchodu Německa se světem byl nižší. Německo se stalo silně protekcionistickou zemí a stejně jako SSSR, kromě období NEPu, bylo silně izolované od okolního světa.

Velkým problémem pro obě mocnosti se stala inflace. Německo zadlužené svými výdaji a stále na pokraji bankrotu se snažilo různými formami držet inflaci pevně v ruce. Docházelo ke zdražování potravin a k růstu daní pro obyvatelstvo.

V SSSR zase soudruhové „vyrukovali“ s myšlenkou vydávat větší počet bankovek a mincí do oběhu. Tím se pokusili zlikvidovat tehdejší vykořisťovatelskou sílu, ale spíše zapříčinili to, že se rubl stal velmi nestabilní a bezcennou měnou. Bylo nutné platidlo stabilizovat a opět jej podložit zlatým standardem. Naturální směna nahradila směnu peněžní. V naturálních byly také vypláceny mzdy dělníkům a pracujícím.

Hitler byl posedlý zbytečně vynaloženými náklady, snažil se drahý materiál substituovat levnějšími a často nekvalitními materiály, Stalin zase dbal na produktivitu práce. Každopádně oba režimy preferovaly kvantitu na kvalitou.

Škoda na majetku evropských mocností způsobená 2. světovou válkou byla daleko vyšší než ve válce předchozí, zejména kvůli leteckému bombardování. Lákavým terčem bombardování se staly převážně železnice, přístavy a loděnice. Rekonstrukce válkou zasažených zemí nebyla v žádném případě lehká.

Závěr

V mé práci jsem si stanovila za cíl popsat význam, podstatu ideologií, jejich znaky a konkrétní projevy při řízení státu a ekonomiky, se zaměřením na dva typy totalitních ideologií: komunismus a fašismus. Hledala jsem původ ideologií, místa, kde nacházely svou inspiraci, díla autorů, kteří se staly „vzorem“ pro tyto myšlenkové směry, a co bylo pro ně typické a společné. Dala jsem si za úkol zodpovědět také otázku, jak je možné, že se dostaly v danou chvíli k moci, popsat jejich postoj k hospodářskému systému a řízení, a v neposlední řadě, zda se jim podařilo v této oblasti dostát svých slibů.

Své poznatky jsem čerpala a své závěry jsem formovala na základě četby publikací s touto tematikou. Jako ukázky, které mě zaujaly a byly mi v této práci přínosem, uvádím myšlenky H. Arendtové, jež byly velmi inspirativní, dále autora P. Johnsona, jehož dílo *Dějiny 20. století* a publikace N. Daviese *Evropa ve válce 1939-45* přímo překypují konkrétními fakty a informacemi v nenucené, lehké a čtivé formě.

V úvodu mé práce jsem hovořila o rozdělení kapitol v mé diplomové práci.

První kapitola je věnována teoretickým poznatkům o ideologiích v obecném pojetí, jež poslouží jako odborný základ k mému dalšímu zkoumání. Hovořím o totalitarismu a autoritativismu. Charakterizují obě formy ideologií a zdůrazňují základní znaky a rozdíly mezi nimi. Lze shrnout, že prvky totalitarismu se nacházejí v každé ideologii a aktivizují se až nástupem totalitního režimu. Na rozdíl od totalitních režimů, v autoritativní společnosti jsou vládcové podřízeni zákonům a musí se řídit jistou ústavností.

V druhé a třetí kapitole se věnuji dvěma zmíněným totalitním ideologiím – komunismu a fašismu – hledám prvotní myšlenky a kořeny, vyzdvihují stručně specifické znaky a projevy, přístup k řízení státu, postoj k nepřátelům a charakter sankcí proti nim. Píší o jejich vůdčích osobnostech a formách propagandy. Nenávist k Židům, jejich pronásledování a separace má v civilizované Evropě silné kořeny. Ke shrnutí antisemitistických myšlenek dochází již v průběhu 19. století, ale zakladatelem a osobností, která dala nacionálnímu antisemitismu „duši“, byl Adolf Hitler, a to ve svém světově známém díle *Mein Kampf*. Stejně tak i u komunismu lze spatřit myšlenky na zrušení soukromého vlastnictví již v období humanismu. Ucelenou „bibli“ komunismu stvořili až K. Marx ve spolupráce s B. Engelsem.

Ve čtvrtém oddílu se zaměřuji na konkrétní projevy těchto režimů přímo v nacistickém Německu a komunistickém sovětském Rusku (včetně Mussoliniho Itálie) a na vrcholné představitele obou režimů. Věnuji pozornost i různým formám perzekuce nepřátel. Zvláštní podkapitola se zabývá pracovními a koncentračními tábory, které sloužily oběma režimům a

měly společnou funkci – využít lidskou sílu pro totalitní společnost a následně se těchto jedinců „elegančně zbavit“. Soustředím se také na charakteristiku čelních představitelů obou režimů, jejich silnou vůli a schopností jít bezhlavě a fanaticky za svým cílem.

V páté kapitole se již dostávám ke komparaci dosavadních informací a podstatných faktů, které vedly k budování a zesílení totalitních projevů v daném čase. Německý nacismus měl svou rasovou politiku, snažící se oprášit zašlou slávu německého národa, ve srovnání se sovětským komunismem, obracejícím se proti nenáviděné buržoazii a se snahou vybudovat beztřídní společnost. Existovaly odlišné historické kořeny a zázemí, ale jinak měly obě ideologie hodně společného. Cílem NSDAP i Komunistické strany Ruska bylo jednou provždy zrušit soutěžení a zajistit si mocenský monopol. Opozice skončila v koncentračních táborech. Záměrně byla vytvářena atmosféra strachu, která by zamezila každému odporu, na druhé straně bylo nutné přesvědčit, že kdo bude s režimem spolupracovat, může se těšit i z jeho nejrůznějších výhod.

Následující šestá a sedmá kapitola se věnují ryze hospodářským otázkám v daných totalitních režimech – nacistickém Německu a komunistickém Sovětském svazu, následuje vzájemná komparace a určení společných či odlišných znaků. Srovnání je provedeno na základě daných totalitních znaků a konkrétních reálných formách projevů obou režimů, kdy komunismus přistoupil ke zrušení soukromých vlastnických vztahů ve prospěch vlastnictví státu. Nacisté se k tomuto kroku neuchýlili, i když v tomto případě lze hovořit také o řízení a supervizi nad svým „válečným hospodářstvím“. Stalin ukončuje Novou ekonomickou politiku a prosazuje dokončení znárodnění všech výrobních prostředků ve všech odvětvích. Byl přesvědčen o plánovaném hospodářství. Prioritou se staly investice do těžkého průmyslu, budování vojenské základny a školení kvalifikovaných kádrů. Hitler pochopil autonomní roli ekonomiky a nemínil do ní zasahovat. Oba režimy usilovaly o technickou a technologickou modernizaci.

Prvním, mnou stanoveným úkolem, bylo zjistit, jak je možné, že s těmito extremistickými projevy a hnutími začne společnost sympatizovat?

Totalitární systém se snaží zasahovat i do soukromé oblasti života. Nechce si připustit, že by mohl existovat nějaký prostor, v němž by nebyla přítomna politická ideologie. Pro Hitlera byl stát pouhým prostředkem k zachování rasy, stejně jako v SSSR byl stát jen nástrojem třídního boje.

Nálady jako antisemitismus a nenávisť k buržoazii se objevily již mnoho let před nástupem fašismu či komunismu k moci. Slibovaný návrat ekonomické prosperity a eliminace nezaměstnanosti silně zapůsobily, a veřejnost začala s těmito sliby velmi sympatizovat.

Podnětem k nástupu těchto totalitních režimů „na trůn“ byla jistě silná ekonomická krize a s ní spojený úpadek hospodářství. Hitler měl před očima vyzrálý sovětský model, a tak byl schopný „zbudovat“ hrůznou mašinerii a teror policejního státu ještě rychleji než jeho sovětsí kolegové. Tento model byl po válce zavlečen také do velké části evropských států. Moc upadla do rukou diktátorů, kteří ztratili morální zábrany, přestali se řídit přáním lidu a stali se nepsanými zástupci Boha na Zemi.

Obě ideologie jsou antagonistické, a přitom svým způsobem pomohla jedna druhé. Nebýt komunismu, v Německu by se Hitler nedostal k moci, a naopak SSSR by se bez válečného konfliktu s Hitlerem nikdy nestal po válce supervelmocí.

Hitler chtěl obnovit historickou pozici Němců, kteří byli poníženi Versailleským mírem, a pro árijskou, podle něj nadřazenou rasu, vybudovat novou říši. Stalin usiloval zase o ukončení zaostalosti Ruska a o vytvoření moderního, industrializovaného a prvního socialistického státu na světě. Jakýkoliv odpor proti těmto představám v obou diktátorech vzbuzoval nenávist a touhu po pomstě. Oba dva začínali svou kariéru takzvaně „od píky“ a oba byli vybaveni jistou intuicí přijít v pravý okamžik s vhodným řešením.

Při komparaci obou systémů docházím k závěru, že v mnoha aspektech jsou si velmi podobné: slibují hojnost, najdou si viníka za veškeré zlo, které se snaží určitým způsobem zlikvidovat. Teprve potom přestane „podle vládnoucího režimu“ ochraňovaná či utiskovaná skupina (národ) „tak trpět“ a přijde blahobyt. V myšlence, jak se chopit moci, jsou oba totalitarismy značně podobné, což platí i pro propagandu, kontrolu státu pomocí státních orgánů, tajné policie, vládu v rukou jedné strany či jednoho diktátora – a svým způsobem stejně tak i pro formu řízení hospodářství – v Německu v lehčí variantě, v SSSR jde o znárodněné a centrálně plánované hospodářství.

Další má otázka se zabývala tím, zda opravdu došlo ke zvýšení prosperity dané ekonomiky nástupem diktátorů k moci a v rámci fungování obou totalitních režimů. Německý režim opravdu snížil nezaměstnanost a zvýšil hospodářský růst. Vše ovšem bylo založeno na válečném hospodářství a jeho expanzivní kořistnické politice, takže v krátkodobém měřítku byl možný, ale v dlouhodobějším horizontu by tento hospodářský pokrok zcela jistě nebyl udržitelný. Komunistický SSSR dal lidem rovněž práci, také se mu částečně podařilo nastartovat ekonomiku, i když efektivita a rentabilita je sporná - horší období se střídala s lepšími časy. Ve srovnání s carským režimem komunisté taktéž částečně uspěli, ovšem stejně jako v nacistickém Německu, jen díky zvýšené produkci zbrojního průmyslu a otrocké práci uvězněných nepřátel režimu.

Jakákoli ideologie, která dá prostor policejnímu aparátu a následnému nevídanému teroru, se nakonec dříve nebo později stane jeho obětí. Ze začátku lidé vidí nebo chtějí vidět jen lepší zítřky, ale hrůzy, které s sebou totalitní režim přináší, jsou brzy zřetelné. V této chvíli se již režim zabydlel natolik, že mohou občané této krutovládě jen němě přihlížet. Pro zajímavost lze uvést, že mlčky přihlíželi i vrcholní představitelé okolních vyspělých evropských států, kteří s diktátory spolupracovali. *Za zmínku stojí nulová pomoc ze strany západních mocností pronásledovaným, zabíjeným a hlavně o azyl prosících Židů, a to i při plném vědomí a informacích o jatkách, dějících se za zdmi koncentračních táborů.*

Použité zdroje

Monografie

- ALY, Götz. *Hitlerův národní stát*. 1. vydání. Praha: Argo, 2007. 356 s.
- ARENDR, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vydání. Praha: Oikoymenth, 1996. 679 s.
- ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. 2. vydání. Brno: Atlantis, 1993. 218 s.
- BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2004. 166s.
- BAUER, František. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vydání. Praha: Univers, 1994. 196 s.
- BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin*. 1. vydání. Plzeň: Mustang, 1995. 1029 s.
- BURLEIGH, Michael. *Třetí říše*. Praha: Argo, 2008. 711 s.
- CAMERON, Rondo. *Stručné ekonomické dějiny světa*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995. 475 s.
- CLAY, Catrine, LEAPMAN, Michael. *Panská rasa*. Praha: Columbus, 1996. 196 s.
- CORNWELL, John. *Hitlerovi vědci*. 1. vydání. Praha: BB art, 2005. 469 s.
- DARWIN, Charles. *O původu člověka*. 2. vydání. Praha: Academia, 2006. 357 s.
- DAVIES, Norman. *Evropa ve válce 1939-45*. 1. vydání. Praha: BB art, 2007. 542 s.
- ECCLESHALL, R. *Political ideologies: An Introduction*. Routledge, London 2003.
- FURET, Francois, BESANCON, Alain. *Komunismus a fašismus*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2002. 276 s.
- FURET, F., NOLTE, E.: *Fascism and Communism*. University of Nebraska Press, Lincoln 2001.
- HARRISON, M. *The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison*., Cambridge University Press, 1998.
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. 293 s.
- HEYWOOD, A.: *Political ideologies: An Introduction*. Palgrave Macmillan, New York 2007.
- HOBBSBAWN, Eric. *Věk extrémů*. 1. vydání. Praha: Argo, 2008. 619 s.
- HODGSON, Gofrey. *Století lidí*. 1. vydání. Praha: Columbus, 1998. 320 s.
- CHLEVŇUK, Oleg. *Historie gulagu*. 1. vydání. Praha: BB art, 2008. 477 s.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny 20. století*. Praha: Rozmluvy, 1991. 845 s.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských – výbor z díla*. 1. vydání. Praha: Soliton 2007. 309 s.
- KŘÍŽKOVSKÝ, Ladislav. *Dějiny myšlení o státě*. 1. vydání. Praha: ASPI Publishing, 2000. 390 s.

- MALIA, Martin. *Sovětská tragédie*. 1. vydání. Praha: Argo, 2004. 566 s.
- MARX, K., McLELLAN, D.: *Capital: A new abridgement*. Oxford University Press, Oxford 1995.
- MARX, Karl, ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistické strany*. 21. vydání. Praha: Svoboda, 1972. 133 s.
- MARX, Karl. *Kapitál*. 1. vydání. Praha: SNPL, 1955. 482 s.
- MORE, Thomas. *Utopie*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1978. 196 s.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia, 1995. 299 s.
- O'SULLIVAN, Noel. *Fašismus*. 2. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. 219 s.
- PAXTON, Robert. *Anatomie fašismu*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 382 s.
- PIPES, Richard. *Rusko za starého režimu*. 1. vydání. Praha: Argo 2004. 404 s.
- PLATÓN. *Ústava*. 4. vydání. Praha: Oikoymenh, 2005. 427 s.
- PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 493 s.
- PROROK, Vladimír. *Politologie*. 1. vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. 223 s.
- REIMAN, Michal. *O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000. 121 s.
- RIDLEY, Jasper. *Mussolini*. 1. vydání. Praha: Themis, 2002. 418 s.
- RIPPON, Anton. *Hitlerova olympiáda*. 1. vydání. Praha: BB art, 2008. 246 s.
- ROUSSEAU, Jean Jacques. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda, 1949. 119 s.
- ROUSSEAU, Jean Jacques. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Dobrá voda: Vydavatelství A. Čeněk, 2002. 157 s.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 303 s.
- SEIBT, Ferdinand. *Ta stará ošklivá melodie*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2002. 334 s.
- SPOERER, Mark. *Nucené práce pod hákovým křížem*. 1. vydání. Praha: Argo, 2005. 304 s.
- ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 131 s.
- ŠVANKMAJER, Milan a kol. *Dějiny Ruska*. 6. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 601 s.
- VOJÁČEK, Ladislav. *Právní dějiny*. 1. vydání. Masarykova univerzita, Brno 1999. 719 s.
- WERTH, Nicolas. *Ostrov kanibalů*. Líbeznice: Vikend, 2009. 190 s.

ŽÍDEK, Libor. *Dějiny světového hospodářství*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 391 s.

Internetové zdroje

SKÁCEL Tomáš: *Problematické vztahy mezi katolickou církví a nacismem* [online]. Christnet cz, 24.5.2000 [citováno 5.9.2011], dostupné z: <http://www.christnet.cz/magazin/clanek.asp?clanek=161>.

FENSTEIN, Petr: *Ekonomická situace SSSR v průběhu let 1941-42 a spojenecká pomoc Lend-Lease* [online]. 29.10.2009, [citováno 1.9.2011], dostupné z: http://www.valka.cz/clanek_13329.html.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá definicí pojmu totalitní ideologie, komparací dvou totalitních ideologií - nacistické a komunistické, jejich společných či odlišných znaků. Analyzuje reálný dopad obou ideologií na řízení a chod státu a také na hospodářskou situaci Hitlerova Německa a komunistického Ruska za Lenina a Stalina. Za cíl si klade zjistit, jaké okolnosti vedly k tomu, že se tyto totalitní ideologie dostaly k moci, jakým způsobem a zda dosáhly proklamovaných hospodářských cílů, popřípadě v jakém měřítku.

Abstract

This diplom thesis is engaged in definition of totalitarian ideology, comparison of nazism and communism ideology – their mutual and different symbols. Analyses real impact of both ideologies to state administration and mainly to economic situation of Germany (Hitler) and Soviet Union (Lenin, Stalin). Its aim is finding of circumstances which supporting these ideologies to were forced and answer if the declared economic goals were accomplished (economic results).

Klíčová slova

Hitler, Stalin, Lenin, komunistické Rusko, fašistická Itálie, Mussolini, Hitlerovo Německo, hospodářská krize, válečné reparace, NSDAP, Komunistická strana Ruska, totalitarismus, fašismus, nacismus, komunismus, totalitní ideologie, totalitní propaganda, 2. světová válka, koncentrační a pracovní tábory, Židé, buržoazie, proletariát, pětiletka, čtyřletý hospodářský plán, zbrojní průmysl, makroekonomický ukazatel, veřejné zakázky, totálně nasazení pracovníci, válečný komunismus, Nová ekonomická politika, státní vlastnictví.

Keywords

Hitler, Stalin, Lenin, Russia in communism period, fascistic Italy, Mussolini, Hitlerian Germany, economic crisis, war reparation, World War II., National Socialist German Workers' Party - NSDAP, Communist Party of Russia, totalitarianism, fascism, nazism, communism, ideologie, propaganda, concentration camp, work camp, Jews, burgeois,

proletariate, five-year plan, four-year plan, armament industry, macroeconomic index, public orders, forced labour, war communism, New Economic Politics, state ownership.